

*Kovács Júlia joghallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar*

OTDK pályamunka

Megvéd-e a jog az éhenhalástól – avagy megvalósulhat-e az élelemhez való jog a XXI. században?*

1. Bevezetés

A XXI. század elején az élelemhez jutás kérdése már nemcsak a harmadik világbeli lakosok alapvető problémája, hanem a fejlett országoké is. Naponta több mint egymilliárd ember fekszik le éhesen, 55 millióra tehető azoknak a gyermekeknek a száma, akik állandó éhezésnek vannak kitéve. Ebből 19 millióan vannak, akik esetében az éhezés már nagyon súlyos következményekkel jár, és „ha egy gyermeket hagyunk éhen halni, az felér egy gyilkossággal.”¹

Az éhezés és az alultápláltság sokféleképpen öl: a túl kevés vagy alacsony tápanyagtartalmú élelem, a szennyezett víz és az ezzel összefüggő betegségek ugyanannak a problémának a részei. Az éhezés következtében több millióan veszítik életüket évente. Ennek megakadályozására vagy mérséklésére minden ország nemzeti és nemzetközi szinten is meg kell, hogy tegye a szükséges lépéseket.

*A jog szempontjából az éhezés vizsgálatának fontosságát mi sem támasztja alá jobban annál, hogy jelenleg a Földön jóval többen halnak meg az éhezés következtében, mint az emberi jogok bármely más megsértése miatt.*²

Elsőként az éhezéshez vezető okok és elméletek kerülnek bemutatásra, majd az ezzel összefüggő alapfogalmak tisztázása. Mindez elengedhetetlen a téma mélyebb megértéséhez.

---

* A dolgozat a XXX. Jubileumi OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának Agrár- és Szövetkezeti Jog Tagozatában az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Hivatalának különdíját nyerte el.

¹ Jean Zieglert idézi Pallaga Viktória: „Konferencia az Élelmezési Világnap alkalmából”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2008-11-04.
www.vmm.gov.hu/main.php?folderID=2327&articleID=13315&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-13.

² Ana Gonzalez-Pelaez: Human rights and world trade: hunger in international society, Routledge, Oxon, 2005, 12–20.p.

A dolgozatom alappillére a megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való jogra épül, tehát ezen belül kell kezdenem a vizsgálódást. Elsőként az élelemhez való jog nemzetközi fejlődését veszem górcső alá, majd egy összehasonlító alkotmányjogi elemzés után, röviden bemutatom a nemzetközi szervezetek szerepét az élelemhez való jog érvényesülésének elősegítésében.

Ezt követően az *élelmezésbiztonság* – megfelelő mennyiségű élelem – és az *élelmiszer-biztonság* – megfelelő minőségű élelem – Európai Unió és hazai szabályozásának főbb intézményrendszerei kerülnek bemutatásra.

Végezetül egy viszonylag új törekvéssel szeretném megismertetni az olvasót: az élelmiszer-önrendelkezéssel. Ez a jog – a gyökereinkhez való visszatéréssel – nem „csupán” az élelmezési válság feloldására alkalmas, hanem eszköze lehet a nemzetek gazda(g)ságának kiegyensúlyozásában is.

2. Okok – fogalmak – elméletek

2.1. Az élelmezési világválságot kiváltó okok és a következmények

Amennyiben a világehezésnek csak egyetlen kiváltó oka lenne, úgy a probléma is gyorsabban orvosolhatóvá válna. Itt azonban több összefüggő okot és kiváltó tényezőt – közgazdaságtani, szociológiai, technológiai és a kulturális – kell egyszerre vizsgálni. Az éhezést előidéző tényezők az „éhínségek irodalma” szerint – többek között – a túlnépesedésben, a szegénységben, a betegségekben (AIDS), a neoliberális gazdaságpolitikában, az élelmiszer-elosztásban, a külföldi adósság spirálokban, a mezőgazdasági inputok elérhetőségében, a korrupcióban, a háborúkban és a biotechnológiában keresendők.

*A világ népességének száma sokkal nagyobb ütemben nő, mint amit a Föld eltartó képessége elbír. Az emberiség számára biztosítani kell a mindennapi betevő falatot, viszont a növekvő népesség és gazdaság, növekvő erőforrás-felhasználást kíván, mely gerjeszti a népességnövekedést.*³ Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (angolul: Food and Agriculture Organization of the United Nations, a továbbiakban: FAO) számításai szerint, a mezőgazdasági termelés jelenlegi fejlődése mellett bolygónkon 12 milliárd ember számára lehetne elégséges élelmiszert termelni, viszont a termelés ilyen szintű folytatása a

---

³ Hetesi Zsolt: „A felélt jövő”. www.uni-miskolc.hu/okogramma/jelentes.pdf, 2010-10-31.

Föld teljes kizsigereléshez vezet. A fenntartható fejlődés, mezőgazdaság és élelmiszerlánc mind sokat vitatott eszmények.⁴ Mára az iparosított mezőgazdálkodás, a zöld forradalom elérte a határait. Az alkalmazott módszerek egyre jobban szegényítik a talajt és rontják a termelés feltételeit. Ezért a befektetett erőforrásokat növelni kell, újabb növényvédő szerek, több műtrágya szükséges, de ezzel a termelés már harminc éve alig nő. A Föld gabonatartalékai csökkennek.⁵

Az élelmezési világválság másik oka a *mezőgazdasági alapanyagok nem élelmiszer célú felhasználása*. Az Európai Unió kormányfői 2007-ben megállapodtak abban, hogy a megújuló energiaforrások – ezen belül is a bioüzemanyagok – jelenlegi felhasználási arányát a négyszeresre emelik 2020-ra, hozzájárulva ezzel a CO₂ kibocsátás csökkentéséhez.⁶ Ez viszont azt jelenti az Európai Unió tagállamaira vetítve, hogy „a teljes földalap közel felét, e cél érdekében kell kizsigerelni, az intenzív monokultúrával lepusztítani, a világ élelmezésére a természet által (ma még) életet biztosító élelmet megsemmisíteni, a talaj degradációval és egyéb környezeti károkkal vissza nem fordítható rombolást végezni.”⁷ A termőföld nem élelmezési célú hasznosítása jelentős élelmiszerár-emelkedést okoz, melynek környezeti hatásai akár még a benzinnél és a dízelnél is rosszabbak lehetnek.⁸ Az élelemhez való hozzáférés koncepciójának része olyan „élelmiszer-termék” biztosítása, mely emberi

---

⁴ A fenntartható mezőgazdaság, azon belül az élelmiszerlánc olyan fejlődés, mely kielégíti a jelen igényét, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ugyanezekkel az igényekkel a jövőben ők is élni tudjanak (2010. augusztus 17–22. között Budapesten tartott, I. Fenntartható Élelmiszerlánc Világtalálkozó). Oláh János szerint csak a „fenntartható fogyasztásnak van létjogosultsága (Oláh János: Környezetgazdálkodás. IV. Erőforrásgazdálkodás. Tessedik Sámuel Főiskola, Szarvas, 2006, 54–57.p.), míg James Lovelock a túlélés esélyét a „fenntartható visszavonulásban” látja (Keresztes Barna: „James Lovelock, a klímaváltozás prófétája”. Globális Felmelegedés. 2009-01-22. www.globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&task=view&id=373&Itemid=57, 2010-10-22).

⁵ 2009-ben 651 millió tonna búza termett a Világon, ez 37 millió tonnával kevesebb, mint amennyi előző évben. 2010-ben a rossz időjárás miatt hazánkban is kevesebb a gabonatermés, mint korábban. A rendkívüli szárazság miatt Ukrajnában 40%-kal lett kevesebb lett a búzatermés, mint tavaly. Oroszországban az augusztusi tűzvihar olyan rendkívüli károkat okozott, melynek következtében szinte teljesen leállt az orosz gabona export. Mindemellett Ázsiában az emelkedő átlaghőmérséklet hatására, a rizs is veszélybe került (EurekAlert: „Veszélyben Ázsia alapélelme, a rizs”. Globális Felmelegedés. 2011-08-16. globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&view=article&id=657:veszelyben-azsia-alapelelme-a-rizs&catid=54:v-lemhi&Itemid=71, 2010-10-22).

⁶ Ezzel összhangban 2010. december 5-én fog hatályba lépni a megújuló energia közlekedési célú felhasználásának előmozdításáról és a közlekedésben felhasznált energia üvegházhatású gázkibocsátásának csökkentéséről szóló 2010. évi CXVII. törvény.

⁷ Tanka Endre: Az EU közös birtokpolitikája, ma és a jövő évtizedben - Az értékalapú magyar birtokpolitika uniós jogkeretei. Barankovics István Alapítvány, Van megoldás sorozat, Bp. 2007, 335.p.

⁸ 2007-ben az USA Stanford Egyetemének kutatói vizsgálták a bioetanol hatásait és megállapították, hogy míg néhány rákkeltő anyag mennyisége csökken, addig másoké növekszik (formaldehid és acetaldehid). Hasonló megállapításra jutott a Nobel-díjas Paul Crutzen, hogy ti. a bioüzemanyagok előállítása és elégetése nem csökkenti a légkörbe kijutó üvegházhatású gázok mennyiségét, hanem éppenséggel növeli azt (Tanka: *Az EU közös birtokpolitikája*. i.m. 338.p).

fogyasztásra alkalmas. A *génkezelt mezőgazdasági termékek* (GMO) kereskedelme, illetve azok élelmiszersegélyként való adományozása viszont az elmúlt években heves vitát váltott ki.⁹

Egyes elemzések szerint a jelenlegi élelmiszerválság a mezőgazdasági- és élelmiszerárak körüli megnövekedett *spekuláció* következménye. Ezzel ellentétes állásponton van Thierry Pouch, aki a mezőgazdasági termékek körül kialakult pénzügyi spekulációt inkább a már kialakult élelmiszeri válság és a mezőgazdasági termékek árának emelkedésére ható és azt súlyosbító tényezőként határozta meg.¹⁰

A *mezőgazdasági liberalizáció* hatására az élelmiszerbiztonság államilag szabályozott rendszerének gyors leépítése, az árak emelkedése, a magánkereskedő-szektor kudarca és a jövedelmek stagnálása olyan helyzetet teremtett a világban, melynek során a szegénység emelkedett és a társadalom ellenálló képessége összeomlott. A liberalizáció során magánkézbe került a mezőgazdasági termékek kereskedelmének szabályozása és ennek egész intézményrendszere. (Ezen gazdasági paradigma ellensúlyozására jelent meg az *élelmiszerönrendelkezés* igénye, melynek bővebb kifejtésére a 6. fejezetben kerül sor.)

Az élelmiszeri válság kialakulásához vezetett az is, hogy a kistermelők gyakran *nem kaphattak hitelt* termelési befektetéseik céljára. E mellett a fejlődő országok és a nemzetközi pénzügyi intézmények *nem fektettek be a mezőgazdaságba*. A legszegényebb országok bevételeik 15%-át költik adósságok visszafizetésére, ahelyett hogy ezt a pénzt az élelmiszeri biztonságukra költenék. Másrészt, pedig a népesség csekély része birtokolhatja a megművelhető földterületek nagy részét.¹¹

Az élelmiszerek növekvő ára destabilizáló erőként hat a világgazdaságra, és már több országban is zavargásokhoz vezetett.¹² A Világbank vizsgálatai szerint több mint 1,2 milliárd ember él napi 1 dolláros jövedelemszint alatt: ők nem juthatnak sem tiszta vízhez, sem megfelelő egészségügyi ellátáshoz. Elemzése szerint, a felfelé tartó élelmiszerárak a fejlődő országokban több mint 100 millió ember taszíthatnak még súlyosabb *szegénységbe*. Az

---

⁹ 2002-ben Zambia visszautasított egy 50 millió dollár értékű élelmiszersegély-szállítmányt, mivel az génkezelt kukoricát tartalmazott.

¹⁰ Pallaga Viktória: Konferencia az Élelmiszer Világnapja Alkalmából...

¹¹ Például Brazíliában a földbirtokosok 1%-a birtokolja a megművelhető földterület közel felét, míg 4,5 millió földműves családnak még hozzáférése sincs semmilyen földterülethez. (Tiba Zoltán: Éhezés és éhínségek. Elméletek, hipotézisek és a nemzetközi jog összefüggései. *Acta Humana*, No. 3-4 (2006) 89–104. p.)

¹² 2010-ben Mozambik utcáin a meredeken emelkedő élelmiszerárak miatt kitört zavargások 13 halálos áldozattal jártak. Hasonlóan feszült a helyzet Egyiptomban és Szerbiában is. A pusztító árvizek akár 10 millió pakisztánit tettek hajléktalanná (John Carey: „A common link among fire, floods, food riots: extreme weather”. Yahoo! News, 2010-09-07.
news.yahoo.com/s/ynews_excl/ynews_excl_sc3564, 2010-11-22).

emelkedő élelmiszerárak és az élelmiszerhiány miatt egyre sürgetőbb szükség van az integrált politikai válaszlépésekre és az élelmiszerproblémák kezelését szolgáló átfogó stratégiákra.¹³

Az *AIDS-vírus* mint az éhínség egyik előidéző tényezője, a 2002-es dél-afrikai éhínségek nyomán merült fel. A vírus a fiatal, így a munkaképes és termelő korosztályban pusztít, e miatt pedig az időseknek kell a gyermekeket és az árvákat felnevelni. Az idősebb korosztály – munkabíró képességéhez mérten – a kevesebb munkát igénylő termékek termelésére állnak át, melyeknek tápértéke sokkal alacsonyabb. Ennek következtében még kevesebb emberhez jut el – még alacsonyabb tápértékű – élelem.¹⁴

2.2. Fogalmi alapvetések

Kérdés, hogy a jogirodalom mit ért *élelem* és *élelmiszer* alatt, mi a különbség az *éhínség* és az *éhezés* között, mit jelent az *élelmezésbiztonság* és az *élelmiszer-biztonság*, mi a kettő közötti összefüggés és mi a lényegi különbség e két fogalom alkalmazásában.

Az „*élelem*” egy – viszonylag – szűkebb fogalom az „*élelmiszerhez*” képest. *Élelem* alatt az élethez szükséges elemi táplálékokat, feldolgozatlan élelmiszereket kell érteni (úgy mint a hús, tej, gabona- és zöldségfélék), melyek az egyén létfenntartásához szükséges ásványi anyagokat, vitaminokat és tápanyagokat tartalmazzák. A víz – mint a létszükséglet elemi feltétele – szintén beletartozik az élelem fogalmába.

Az *élelmiszerre* vonatkozólag, az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló törvény mellékletébenben csupán egy EK rendeletre való utalást találunk. A 178/2002/EK rendelet 2. cikke szerint az „*élelmiszer*” minden olyan feldolgozott, részben feldolgozott vagy feldolgozatlan anyagot vagy terméket jelent, amelyet emberi fogyasztásra szánnak, illetve amelyet várhatóan emberek fogyasztanak el.

*Éhezés*en hosszú távon áll fennálló alultápláltságot értünk, míg az *éhínség* egy természeti katasztrófa, háború vagy egyéb gazdasági sokk, illetve folyamat következtében kialakuló rövidtávú jelenség.

Az *élelmiszer-biztonság* az élelmiszer minőségét meghatározó elsődleges tényező. A biztonság és a minőség egymástól el nem választható fogalmak. Csak a biztonságos élelmiszer lehet jó minőségű, más oldalról viszont nem lehet jó minőségű az olyan élelmiszer,

---

¹³ Az Európai Parlament 2008. május 22-i állásfoglalása az élelmiszeráraknak az EU-ban és a fejlődő országokban tapasztalt növekedéséről.

¹⁴ Bővebben lásd Claire de Menezes – Susan Thurstans – Pamela Fergusson – Nynke Nutma: *Hunger and HIV- From Food Crisis to Integrated Care*, ACF International Network, London, 2007.

amely nem felel meg minden élelmiszer-biztonsággal kapcsolatos előírásnak.¹⁵ Az *élelmezésbiztonság* – Daniel Maxwell szerint – az a helyzet, amikor a lakosságnak nem kell félnie attól, hogy másnap nem lesz elegendő táplálék. Ez egy országban, vagy egy közösségben akkor valósul meg, ha a szegények és a fokozottan veszélyeztetettek számára is elérhető a szükségletet kielégítő mennyiségű táplálék.¹⁶

2.3. Éhezés-elméletek

Számtalan nézet született a történelem során az éhezés okainak megfejtésére. Terjedelmi korlátok miatt csak néhány elméletre térek ki. *Thomas Malthus* nevéhez fűződik a népesedési-elmélet, mely szerint a népesség szaporodása gyorsabb, mint az élelmiszereké, ezért a nyomor és az éhezés fokozódik, így a népesség nagy része éhen hal.¹⁷ A malthusi definíció szerint az éhínség egy olyan elhatárolható esemény, amelyet élelmiszerhiány okoz, és embertömegek halálával végződik.

Hetesi Zsolt példája alapján, ha egy füevő állat léte közvetlenül a legelő eltartó képességétől függne, egy-egy bő esztendő olyan szaporulatot eredményezhetne, melyet a következő évek hozama már nem tud eltartani. Ha az állatok túllegelik a rendelkezésükre álló területet, akkor e miatt az eredeti állomány csak 10-20%-át tudja ellátni a rendelkezésükre álló legelő.¹⁸

Ezzel szemben, *Amrita Rangasami* szerint az éhezés nem egy konkrétan elhatárolható esemény – ahogy Malthus állítja –, hanem több szakaszból – úgymint az ínség, éhínség és éhezés – álló folyamat, melyről nem állapítható meg, hogy pontosan hol és mikor kezdődött. *De Wall* 1989-ben arról írt, hogy az éhínségek idején nem feltétlenül „ugranak” meg a halálzási mutatók, mint azt Malthus állítja.¹⁹

Amartya Sen, Nobel-díjas közgazdász, kimutatta, hogy a nagy afrikai és ázsiai éhínségek elsősorban nem azért következtek be, mert nem volt mit enni.²⁰ Szerinte az éhség mindenekelőtt egy olyan gazdasági jelenség, amely azért jön létre, mert azok az emberek, akik addig képesek voltak élelmiszert vásárolni, valamilyen oknál fogva nem tudják többé

---

¹⁵ Nagy Attila: „Az élelmiszer-biztonság szerepe a népegészségügyi programban”. *Magyar Tudomány*, No. 9. (2002) 1161-1166.p.

¹⁶ Daniel Maxwell egy 1988-as művét idézi Nagy: i.m. 1163. p.

¹⁷ Révai Nagy Lexikona, XIII. kötet, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Rt. Bp. 1915. 339.p.

¹⁸ Hetesi Zsolt: Általános válság, avagy a rendszerek és rendszerszerveződési szintek ütközése (Kézirat).

¹⁹ Stephen, Devereux: *Famine in the twentieth Century*, IDS working paper 2000. 105.p.

²⁰ Sen, Amartya: *Poverty and Famines*, Clarendon Press, Oxford, 1981. 131. p.

megvenni az élelmet önmaguk és a családjuk számára. Mindennek persze lehet oka az élelmiszer-termelés visszaesése, ám ez nem mindig van így. A történelem során kialakultak olyan hatalmas éhínségek, amelyek esetében az élelmiszer-termelés szintje mit sem csökkent. Az 1974-es bangladesi éhínség akkor tört ki, amikor minden korábbinál több élelmiszer állt rendelkezésre. A szerző azt a négy tulajdonszerzési (élelemszerzési) jogcímet nevezi meg, melyek a magántulajdonon alapuló piacgazdaságban elfogadott élelemszerzési jogcímelek. Az első jogcím a *kereskedelmen alapul*. Ezen a jogcímen az ember egy vagy több másik féllel kötött kereskedelmi szerződésen szerzett tulajdonát érti, vagyis valaki azért jogosult tulajdonba venni azt, amit megkap, mert jogszerűen, pénzeszközön vagy egyéb termékek eladásával szerezte. A második jogcím, a *termelésen alapuló jogosultság*, ez alapján az ember azért jogosult tulajdonolni az élelmiszert, mert megszervezi annak a termelését, a saját erőforrásainak felhasználásával, vagy bérelt eszközökkel, amit olyan személytől bérel, akivel megállapodott, hogy kereskedelmet fog folytatni. Ezért ezen a jogcímen azt az élelmiszert értjük, amit a saját termelés állít elő. A harmadik jogosultság a *saját munkavégzésen alapuló jogcím*, melynek alapján az ember jogosult saját munkájának gyümölcsére, arra az élelemre, amit ezen munkájával szerzett.²¹ A legutolsó jogcím, az *öröklésen és az átruházáson alapul*, mely esetben az ember tulajdonába azért kerül az adott dolog, mert azt más akaratlagosan átadja neki.

Tiba Zoltán a transzfereken alapuló jogosultságról írja: ez a jogcím azt jelenti, hogy kihez fordulhat az egyén segítségért.²² Ide tartoznak az állam és az egyéb nemzeti és nemzetközi civil szervezetek segélyezési programjai is, mely segítség egy ingyenes szerződésen alapuló tulajdonszerzéshez. *Amartya Sen* megállapítása szerint az egyén akkor éhezik vagy hal éhen, ha egy időben mind a négy jogosultsága elvész, ami egy rendkívül összetett agrárgazdálkodási, szociológiai, közgazdaságtani, politikai és jogi probléma.²³

---

²¹ „Saját munkája olyan tulajdona az embernek, amely minden más tulajdonának a legfőbb forrása, s mint ilyen a legszentebb és a legsérthetlenebb.” (Adam Smith: A nemzetek gazdagsága, Akadémia Kiadó, Bp. 1959. 127.p).

²² Tiba Zoltán: „Az „éhezéshez való jog” a nemzetközi jogban”. *Acta Humana*, No. 4. (2003) 46.p.

²³ Sen: i.m. 2.p.

3. Az élelemhez való jog

3.1. Az élelemhez való jog mint alapvető emberi jog

Az élelemhez való joggal, mint az alapvető jogok egyik kategóriája problémájával a második világháborút követően kezdett el foglalkozni a Világ: több nemzetközi egyezmény és nyilatkozat, úgymint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Genfi Egyezmények, a Gazdasági Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya – bár némelyük csak burkolt formában – utal az élelemhez való jogra, mint alapvető emberi jogra. Az ENSZ 1945. október 16-án létrehozta az Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetet (angolul: Food and Agriculture Organization of the United Nations, rövidítve: FAO).

A nemzetközi egyezmények szabályozó szerepe mellett azonban indokolt lenne, hogy az egyes országok nemzeti alkotmányai is minden emberre vonatkozóan kimondják az élelemhez való jogot.

Az emberi jogok megjelenése a polgári átalakulás időszakára tehető.²⁴ Ekkor jelentek meg az egyes országok alkotmányaiban az emberi jogok első generációi, ideértve az élethez és az emberi méltósághoz való jogot, amelyeket, azóta is, minden modern demokratikus alkotmány a legnagyobb értéként kezel.²⁵ A XXI. században azonban, az élethez és emberi méltósághoz való jogot szükséges egy másik, eddig talán kissé elhanyagolt aspektusból vizsgálni, nevezetesen az élelemhez jutás szempontjából. Hiába biztosítja ugyanis egy ország alkotmánya alapvető emberi jogként az élethez és emberi méltósághoz való jogot, ha az ennek legelemibb – mondhatni – létfeltételét, a megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való jogot nem garantálja.

Az élethez és emberi méltósághoz való jog terén ma már elsősorban nem a halálbüntetés, az abortusz vagy az eutanázia megengedhetősége az elsődleges kérdés, hiszen ezek alkotmányos keretek közé szorítása – többé-kevésbé – minden modern demokratikus országban megtörtént. Azonban hiába sikerült elérni az ún. *pro life* mozgalmaknak²⁶ az

---

²⁴ Sári János: Alapjogok. Osiris Kiadó, Bp. 2004. 13–18.p.

²⁵ Sári: i.m. 37–38, 79.p.

²⁶ Az abortusz jogi szabályozásának megítélésében Európában, a második világháborút követően két meggyőződés állt szembe egymással: a „*pro choice*” (választás pártiak), a nő önrendelkezési jogának adnak elsőbbséget, a „*pro life*” (életvédők) a méhmagzat életjogának. Az életvédő álláspont képviselői a magyar jogirodalomban pl. Jobbágyi Gábor: A méhmagzat Életjoga. Szent István Társulat, Bp. 1997; Hámori Antal: A magzat élethez való joga. Logod, Bp. 2000. A két álláspont ütköztetését lásd Kis János: Az abortuszról. Érvek és ellenérvek. Cserépfalvi Kiadó, Bp. 1992.

abortusz korlátok közé szorítását a magzati élet védelme érdekében, ha ugyanakkor az anya – és ez által a magzat – nem jut megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékhoz.

*A megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való jogot minden ország alkotmányának, így a magyar Alkotmánynak is, minden ember számára biztosítandó emberi jogként, expressis verbis indokolt lenne kimondania.*²⁷

Innentől kezdve viszont ez a jog – valamennyi emberi joghoz hasonlóan – nemcsak az emberek számára keletkeztet alanyi jogot, hanem az állam részéről aktív szerepvállalást is megkövetel, mely az alapjog objektív intézményvédelmi oldalából következik.

Ennek az alapjognak az alanyi oldalát Jean Ziegler úgy határozza meg, hogy „*az élelemhez való jog az ember mennyiségileg és minőségileg megfelelő táplálékhoz való rendszeres hozzáféréseinek jogát jelenti – összhangban a mindenkori kulturális hagyományokkal, amelyek lehetővé teszik a méltóságteljes és félelem nélküli életet.*”²⁸

Az élelemhez való jogból levezethető az egyén biztonságos, tápláló és kulturálisan megfelelő élelemhez való joga. Ebből az alapjogból fakad az állam intézményvédelmi kötelezettsége, azaz hogy *mindenki számára biztosítania kell az élelemhez való fizikai és gazdasági hozzáférést* - így az élelemtermeléshez szükséges olyan erőforrásokhoz is, mint pl. a termőföld, a víz és a vetőmagok.²⁹

Már XVI. Benedek pápa is kifejtette üzenetében, hogy „*az élelemhez való jog az emberiség alapvető joga kell legyen, bármilyen megkülönböztetés és diszkrimináció nélkül*”, továbbá felhívta a figyelmet arra is, hogy minden társadalom kötelessége e jog tiszteletben tartása, amelynek nem-teljesülése az emberi méltóság sérelméhez vezet.³⁰

3.2. Az élelemhez való jog fejlődésének vizsgálata

3.2.1. Nemzetközi fejlődési tendenciák

Az élelemhez való jog nemzetközi fejlődését vizsgálva megállapítható, hogy míg az egyes dokumentumok csak a kérdés emberi jogi oldalát elemzik, addig mások csak a nemzetközi

---

²⁷ Ahogy ezt kimondta Kenya, Brazília, Ecuador és Bolívia alkotmánya is (Lásd a 3.3. részt).

²⁸ Az élelemhez való emberi jog nemzetközi szervezetének, a FIAN felhívása az élelemhez való jog érvényesítéséről: www.face-it-act-now.org/mmg/dokumentumok/felhivas/document, 2010-11-03.

²⁹ Simonyi Borbála és Varga Géza: *Élelmiszer-önrendelkezés, Védegylet*, Bp. 2008. 3.p.

³⁰ Kálmán Zoltán: „Az Élelmiszeri Világnap ünnepe a FAO Központjában”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2007-10-17.

www.vm.gov.hu/main.php?folderID=847&articleID=11199&ctag=articlelist&iid=1, 2010-10-18.

humanitárius jogra koncentrálnak. Ezért az élelemhez való jog normatív tartalmának összefoglaló elemzéséhez a nemzetközi jog valamennyi részterületét vizsgálni kell. E jog „kiszűrése” az egyéb emberi jogok közül meglehetősen problematikus, hiszen igen gyakran az egyéb alapvető emberi jogok részeként tárgyalják. Így most azokat a legfontosabb nemzetközi dokumentumokat vizsgáltam időrendben, amelyek az élelemhez való jogot közvetlenül vagy közvetve említik.

Az élelemhez való jog a nemzetközi jog fejlődésével a második világháború óta egyre inkább önálló szerephez jutott.

Az 1948-ban született *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* tartalmazza e jogok átfogó katalógusát. Ez ugyan csak ajánlás jellegű dokumentum, de mind nemzetközi, mind nemzeti keretekben elősegítette e jogok kötelező és egyetemes érvényű megalapozását. A Nyilatkozat 25. cikkében – a szociális jogoknál – kimondja, hogy „mindenkinek joga van a saját maga és családja egészségének és jólétének biztosítására alkalmas életszínvonalhoz, ideértve az *élelmet*.”

Az élelemhez vagy az élelmiszerhez való hozzájutás megtagadását a nemzetközi büntetőjog népirtásként, emberiség ellen elkövetett bűntettként vagy háborús bűnként bünteti. Így védett jogi tárgyként ezt szögezi le az 1948-ban elfogadott *népirtás bűntettének megelőzéséről és megbüntetéséről szóló egyezmény*.³¹

A nemzetközi humanitárius jog is elismeri az élelemhez való jogot azáltal, hogy megtiltja olyan háborús eszközök alkalmazását, mint a civil lakosság éheztetését.³² A humanitárius jog szabályozza a segélyek adományozásának feltételeit, így például az élelmiszersegély-programokat is, amelyeket az Első és a Második Genfi Jegyzőkönyvben találunk. Mind az *1951-es menekültek helyzetére vonatkozó egyezmény*, mind az *1954-es hontalan személyek jogállásáról szóló egyezmény*³³ az élelemhez való jutás jogát állampolgárságtól függetlenül, minden embernek biztosított jogként nevezi meg.

Az élelemhez való jog fejlődésére nagy hatással volt az 1966-ban elfogadott *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya*, amely 11. cikkében először tesz különbséget az élelemhez való jog, illetve az éhezéstől való mentesség joga

---

³¹ David Marcus különbséget tesz elsőfokú, illetve másodfokú éhezés bűntett között. Az első esetben egy személy tudatosan hoz létre olyan körülményeket, melyek következtében emberek halnak éhen. A második esetben az adott személy szándékosan folytat és tart fenn olyan politikát, amelyről már bebizonyosodott, hogy hosszabb távon éhínséghez vagy éhezéshez vezet (David Marcus: „Famine Crimes in International Law”. *American Journal of International Law*, No. 2. (2003) 245–281. p).

³² Első Genfi Jegyzőkönyv 54. cikk, második Genfi Jegyzőkönyv 14. cikk.

³³ Lásd az idézett Egyezmény 23. cikkét

között. Fontos újítása az okmányoknak, hogy külön bekezdésekben szól a „mezőgazdasági rendszerek átalakítására” való utalással a nemzeti kormányok feladatáról és a nemzetközi közösség feladatáról, miszerint „biztosítsák a világ élelmiszerkészletének méltányos és a szükségleteknek megfelelő elosztását.”³⁴

1974-ben született meg az *egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről*. Ennek 12. cikk 2. pontja alapján az aláíró tagállamok „kötelesek a nők számára megfelelő szolgáltatásokról gondoskodni a terhesség, a szülés és a szülés utáni időszak idejére, szükség esetén ingyenes szolgáltatások, valamint a terhesség és a szoptatás alatt megfelelő étellemezés nyújtásával.” A nők védelme mellett kiemelt figyelmet fordít a nemzetközi jog a gyermekek élelemhez való jogának biztosítására, ezt a *Gyermek jogairól* szóló 1989-es New York-i egyezményrel deklarálták.³⁵

A szerződések tartalmazzak „derogáló záradékot”, amely lehetővé teszi az államok számára bizonyos jogok felfüggesztését, elsősorban veszélyhelyzetek esetén. Az *élelemhez való jog* közvetlenül kapcsolódik a *nem-derogálható élethez való joghoz*, így nem függeszthető fel még veszélyhelyzet esetén sem. Egyes esetekben a meghatározott élelmiszerek korlátozása is bizonyos fokú derogációnak minősülhet, mely az adott népesség kultúrájától függ, hogy korlátozott-e az élelemhez való hozzáférésük, avagy sem. Mivel minden népnek megvan a maga „mindennapi kenyér” fajtája, mely mélyen gyökerezik hagyományaikban és szokásaikban, úgy minden nép számára más, és más jelentőségű a „népi étel” fontossága.³⁶

---

³⁴ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 11. cikke kimondja:
„(1)Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek a jogát önmaga és családja megfelelő életszínvonalára, ideértve a kellő táplálkozást, ruházzkodást és lakást (...)
(2)Az Egyezségokmányban részes államok elismerik mindenkinek alapvető jogát arra, hogy ne éhezzen, és megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy (...) biztosítsák a világ élelmiszerkészletének méltányos és a szükségleteknek megfelelő elosztását, – figyelembe véve mind az élelmiszer-importáló, mind pedig az élelmiszer-exportáló országok problémáit.”

³⁵ Lásd az idézett Egyezmény 24. cikkének 2. pontját.

³⁶ Malawiban legutóbb 2001-ben tört ki éhínség a rossz kukoricatermés miatt, mert a kukorica számukra oly mértékben az egyetlen étel, hogy még a rizst és egyéb élelmiszereket is csak „másodlagosnak” tekintik. (Tiba Zoltán: Éhínség Malawiban 2001–2002. In Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára, Publikon Könyvek – ELTE-BTK, Afrikanisztikai Oktatási Program, Pécs, 2006, 404–413.p).

3.2.2. Világélelmezési Konferenciák

Az *Első Világélelmezési Konferencia* megrendezésére 1974-ben került sor, ami jelentős lépés volt a nemzetközi élelmezési biztonság megteremtése felé.³⁷

Az 1996-ban megrendezésre kerülő *Második Világélelmezési Konferencia* célja is az élelemhez való jog megerősítése volt. Itt két záródokumentumot fogadtak el: a Világ Élelmezésbiztonságáról szóló római deklarációt, és a Világkonferencia terveit. Mindkét dokumentum az élelmezésbiztonság elérését tűzte ki célul az egyén, a háztartás, a nemzet és a régió szintjén. A dokumentumok többször utalnak vissza az Egyezségokmány 11. cikkére, melynek betartását és végrehajtását alapvető célként tűzték ki. További jelentős célkitűzése, hogy a világban alultáplált emberek számát legkésőbb 2015-re a becslült 841 millióról a felére csökkentsék. Ezen célok megvalósítása azonban nem a megfelelő ütemben haladt. A közel 850 millió éhező felére csökkentéséhez a számuknak évi legalább 22 millióval kellett volna csökkenni, ehelyett csak évi 6 millió volt a regisztrált eredmény.

A kudarcot követően a FAO 2002-ben *Világélelmezési Csúcstalálkozót* tartott, amely Kormányközi Munkacsoport állított fel. Ennek feladata az élelemhez való alapvető emberi jog érvényesüléséhez szükséges önkéntes irányelv-rendszer kidolgozása volt.³⁸

2002-ben megrendezték az *első Élelmiszer-önrendelkezési Világforumot*, melyen több mint 150 ország által deklarált nyilatkozatot.³⁹

Miután kiderült, hogy a Millenniumi Fejlesztési Célok elérése lehetetlenné vált, a FAO drámai küzdelembe kezdett: az alapokmányában előírt kétévenkénti konferenciák helyett azóta évente többször is ülésezik, hogy megvitassák a világ élelmezésbiztonsági válságát. Ennek eredményeként több akcióterv és nyilatkozat elfogadására is sor került. 2006-ban a *Világélelmezési Nyilatkozatot*, 2008-ban az „*Azonnali Akció Tervet*” fogadták el. 2009-

---

³⁷ A konferencián deklarálták, hogy „minden férfi, nő és gyermek elidegeníthetetlen joga, hogy az éhezéstől és alultápláltságtól mentes legyen (...) Az éhezés megszüntetése közös célja a nemzetközi közösség minden országának.” A konferencia résztvevő elfogadták továbbá, hogy „az éhezés és az alultápláltság megszüntetése (...) valamennyi nemzet közös célja” (Hamar Balázs: „Magyarország és a FAO kapcsolatai”. Vidékfejlesztési Minisztérium. 2009-06-03, www.fvm.hu/main.php?folderID=1920,2010-09-13).

³⁸ Uo.

³⁹ Ebben öt fő cselekvési területet foglalmaztak meg az élelemhez való jog érvényesítése, a termelőeszközökhöz való hozzáférés elősegítése, az agrár-környezetgazdálkodás támogatása, az egyenrangú viszonyokon alapuló kereskedelempolitika és a helyi piacok erősítésének érdekében.

ben sor került az Élelmezésbiztonsági Csúcstalálkozóra, melynek legfontosabb eredménye, hogy az Élelmezésbiztonsági Világtalálkozó Nyilatkozatát aláírták.⁴⁰

3.2.3. Élelemhez való jog az emberi jogok regionális szintjén

Az élelemhez való jog, mint alapjog elemzése nem mellőzheti az alapjogok regionális vizsgálatát. Áttekintve az *Ember és a Népek Jogainak Afrikai Chartáját*, az *Emberi Jogok Amerika-közi Egyezményét* és az *Emberi Jogok Arab Chartáját*, megállapítható: egyik regionális emberi jogi dokumentum sem tartalmazza kifejezetten az élelemhez való jogot.

Az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* és a hozzá tartozó tizenhárom kiegészítő jegyzőkönyv egyike sem említi meg az élelemhez való jogot. E jogforrások és az őket értelmező strasbourgi bírósági gyakorlat mindez idáig nem rögzítik az élelemhez való jogot, mint minden embert megillető alapvető jogot. Az utóbbi bírósági határozatok az „élelmet” mindig a jogellenes fogvatartás körülményeivel hozzák összefüggésbe.⁴¹

A fent említett jogforrások mellett sem a *Lisszaboni Szerződés*, sem az *Európai Unió Alapjogi Chartája*, sem az *Európai Szociális Charta* nem mondja ki kifejezetten az élelemhez való jogot, az Európai Parlament azonban – több állásfoglalásában is – épp ezekből az egyezményekből vezeti le ezt a jogosultságot.⁴²

3.3. Az élelemhez való jog a Világ alkotmányaiban

A XXI. század egyik legnagyobb problémája a Föld népének megfelelő mennyiségű és minőségű élelemmel való ellátása. A magas lélekszám és a természeti, egészségügyi, gazdasági katasztrófák okozta éhínségek mind arra ösztönzik a kormányokat, hogy az élelemhez való jogot, ne csak politikai jelszóként kezeljék, hanem alkotmányába foglalják, mint minden embert megillető, alapvető emberi jogot. Ezt a lépést – bolygónk közel 240 országából – eddig 23 állam tette meg, melyek többsége a világ szegényebb országaihoz

---

⁴⁰ Célja, hogy sürgős intézkedéseket tegyenek az egész világon az éhezés felszámolásának érdekében, amit meghatározott lépésekkel szeretnének elérni.

⁴¹ Ha egy tagállam azzal sérteti meg az *Egyezmény* 3. cikke szerinti kényszer és embertelen bánásmód tilalmát, hogy a fogvatartottak számára vagy nem biztosították a megfelelő mennyiségű és minőségű élelmet, vagy az éhségstrájkoló fogvatartottakat akarataik ellenére evésre kényszerítették. Lásd:

Bitiyeva and X v. Russia (N° 57953/00 és 37392/03) Judgement 21.6.2007 [Section I];

Ciorap v. Moldova (N° 12066/02) Judgment 19.6.2007 [Section IV].

⁴² Lásd pl. az Európai Parlament 2008. május 22-i állásfoglalását, továbbá Lenila Samuel: Alapvető szociális jogok. Az Európai Szociális Charta esetjoga. [ford.: Ottlik György] Strasbourg Európa Tanács, 1997.

tartozik.⁴³ Ezen államok többsége a világ szegényebb részéhez tartoznak. Észak-Amerika, Ausztrália és Óceánia államai még egyelőre nem deklarálták, Európában pedig Ukrajna az egyetlen állam, mely alaptörvényébe foglalta e jogot. Az élelemhez való jog alkotmányba foglalása viszonylag új keletű intézmény, deklarálása az ezredfordulóra tehető.

Az élelemhez való jogot az *Ecuadori Köztársaság* 2008-ban foglalta új alkotmányának szövegébe. Ezen jog szabályozása az alkotmány második fejezetében, a jóléti szabályozások között, a víz és élelem címszó alatt kapott helyet. Külön szakaszok szabályozzák a *vízhez való jogot* és az *élelemhez való jogot*. Az ecuadori alkotmány a vízhez való jogot és az élelemhez való jogot *elidegeníthetetlen emberi jog*nak tartja. A következő szakasz az élelemhez való jogról kimondja, hogy ez a jog magába foglalja a szabad és állandó hozzáférést az egészséges, megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez. Leszögezi azt is, hogy ennek a hozzáférésnek összhangban kell lennie a nemzet hagyományaival és kultúrájával. Az ecuadori alaptörvény felismeri, hogy az élelemhez való jog és az élelmezésbiztonság valójában kizárt az *élelmiszer-önrendelkezés* nélkül, így ezt is garantálja maga az Alkotmány.

A 2009. évi *bolíviai* alaptörvény szintén deklarálja az élelemhez való jogot, és pedig az alapvető jogok között azzal: 16. cikk első bekezdése alapján *minden embernek joga van a vízhez és az élelemhez*. A második bekezdésben rendelkezik arról, hogy állami kötelezettség az egész népesség számára elegendő és jó minőségű élelmiszert biztosítani, és az élelmiszerbiztonságot szavatolni.

A *kenyai* alkotmány az élelemhez való jogot a gazdasági, szociális és kulturális jogok között szabályozza. E szerint minden embernek joga van éhezéstől mentesen élni és joga van a megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez. 2010 eleje óta a *brazil* alaptörvény szerint a szociális jogoknak szerves részét képezi az élelemhez való jog.

Ukrajna Európa egyetlen országa, mely alapvető emberi jogként ismeri el az élelemhez való jogot az 1996-ban született alaptörvényében. Az „Emberi és állampolgári jogok, szabadságjogok és kötelezettségek” című fejezetének 48. cikkében mondja ki, hogy „mindenkinek joga van olyan életszínvonalon élni, amely megfelel önmaga és családja számára. Ez magában foglalja a megfelelő *táplálkozást*, a ruházkodást és a lakhatást.”

---

⁴³ Az élelemhez való jogot alkotmányi szinten deklaráló országokat lásd a 3. számú mellékletet.

3.4. Élelemhez való jog Magyarországon

A magyar Alkotmány nem deklarálja az élelemhez való jogot, és azt az Alkotmánybíróság sem vezette még le semelyik alapjogból. Úgy gondolom, hogy az élelemhez való jog szerves rendszerkapcsolattal kötődik az Alkotmány élethez és emberi méltósághoz való jogról szóló szakaszához,⁴⁴ a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogról szóló szakaszhoz,⁴⁵ továbbá a szociális biztonsághoz való jogot biztosító szakaszokhoz. Ugyanakkor, azonban a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog a gyakorlatban nem alapjog, amit az Alkotmánybíróság több határozata megerősít. Ez alapján nem lehet e jogból konkrét következményeket levezetni.⁴⁶

Az élelemhez való jog az Alkotmány hatályos rendelkezéseiből is levezethető. A 70/E. § (1) bekezdése szerint ui. „A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz; öregség, betegség, rokkantság, özvegyiség, árvaság és önhibájukon kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén a megélhetésükhöz szükséges ellátásra jogosultak.” Ez a bekezdés a (2) bekezdéssel együtt értelmezhető, mely szerint „A Magyar Köztársaság az ellátáshoz való jogot a társadalombiztosítás útján és a szociális intézmények rendszerével valósítja meg.” Felmerül a kérdés, hogy mit ért az Alkotmány a „*megélhetéshez szükséges ellátáson*”. „A megélhetési minimum tekintetében az Alkotmánybíróság alkotmányossági mércét is alkotott, amely szerint az igénybe vehető ellátások összességének biztosítania kell az emberi méltósághoz való jog megvalósulását.”⁴⁷

A szociális biztonsághoz való jog mértékét vizsgáló alkotmánybírósági határozatok a „szociális ellátások összessége által nyújtott megélhetési minimumról” szólnak. Ezért nincs olyan értelmezés, amelynek segítségével az egyes konkrét ellátások minimális szintje meghatározható lenne. Erre csak egyszer – és akkor is igen közvetett módon – tett kísérletet az Alkotmánybíróság, amikor a 19/1993. (IV. 29.) AB határozatában leszögezte: a vásárolt jogon járó nyugdíjak nominális értékének csökkentése nem egyeztethető össze az

---

⁴⁴ Alkotmány 54. § (1) bek.

⁴⁵ Alkotmány 70/D. § (1) bek.

⁴⁶ Tiba Zoltán szerint „amennyiben az éhínséget az AIDS következményének tekintjük, valójában az egyén egészséghez való jogának, mint alapvető emberi jognak egy oldalágáról beszélünk. Értelemszerűen az egyén egészséghez való joga nem választható el az élelemhez való jogtól, amelynek kimondása már az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában megtörtént és burkoltam az összes emberjogi konvenció részét képezi.” (Tiba: *Éhezés és éhínségek*. i.m. 89-104.p.)

⁴⁷ Juhász Gábor: 70/E.§ – A szociális biztonsághoz való jog. In Jakab András (szerk.): Az Alkotmány Kommentárja II. Századvég Kiadó, Bp. 2009, 2593.p.

Alkotmányban deklarált szociális biztonsághoz való joggal, de csak azért nem, mert az a társadalombiztosítási úton történő megvalósítás miatt ellentétes lenne a biztosítási elvvel.⁴⁸

Az állampolgári, illetve a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának indítványára a lakhatáshoz való jog tekintetében indult vizsgálat során az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy az Alkotmány 70/E.§-ban megjelenő szociális biztonsághoz való jogból konkrét ellátás iránti részjogosítványok nem vezethetők le. Így az Alkotmánybíróság szerint a szociális biztonsághoz való jogból nem következik, hogy az Alkotmány a lakhatáshoz, a megfelelő ételmezéshez, tisztálkodáshoz, ruházkodáshoz való jogot is biztosítaná.⁴⁹

Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint az Alkotmányban deklarált szociális biztonsághoz való jog nem alapjog, hanem állami kötelezettségvállalás, államcél melynek teljesítése tekintetében a kormányzat széles, de csak alkotmányos korlátok között gyakorolható eszköztárral rendelkezik. Tehát, ha a 70/E. §-ból vezetnénk le az élelemhez való jogot, akkor azt az állam csak a szociális ellátórendszerén keresztül tudná biztosítani. Ebből az következik, hogy csak azt lehet az államtól megkövetelni, amire kötelezettséget vállalt. Az élelemhez való jog akár a szociális biztonsághoz fűződő, akár a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jog alapvető részeként is bekerülhetne az Alkotmányba. Az élelemhez való jog, az Alkotmány három rendelkezéséből is levezethető. Az élethez és emberi méltósághoz való jogot, valamint a szociális biztonsághoz való jogot az Alkotmánybíróság is összekapcsolta, amikor kimondta, hogy a szociális biztonság minimuma az emberi méltóság része.⁵⁰

Az alapvető jogok más jogokkal szemben elsőbbséget élveznek, tehát csak más alapjog vagy legitim cél érdekében lehet őket korlátozni, de az alapvető jogok lényeges tartalma nem korlátozható.⁵¹ Az élelemhez való jog az élethez és emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát képezi és ezáltal abszolút korlátozhatatlan alapjoggá válik. Az élethez való jog védelmi alapjog. Ez alanyi oldalról az Alkotmánybíróság gyakorlatában azt jelenti, hogy az állam nem rendelkezhet az emberi élet elvételéről.⁵²

Az élethez való jog objektív intézményvédelmi oldala a szociális biztonsághoz való jogból, mint állami kötelezettség-vállalásból ered, ami az állam életvédelmi kötelezettségét

---

⁴⁸ 19/1993. (IV. 29.) AB hat. ABH 1993, 431.

⁴⁹ 42/2000. (XI.8.) AB hat. ABH 2000, 329.

⁵⁰ 32/1998 (VI. 25) AB hat. ABH 1998, 251.

⁵¹ Alkotmány 8. § (2) bek.

⁵² 23/1990. (X. 31.) AB hat. A határozat kimondta, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog egységes és feltétlen. ABH 1990, 88.

foglalja magába.⁵³ Az élelemhez való jog esetében az intézményvédelmi oldal sokkal erősebb. Tehát az államnak nem elég elismernie mindenki jogát az élelemhez, hanem azt mindenki számára biztosítani, érvényesíteni kell a szociális intézményrendszeren keresztül.

Célszerű lenne e jog deklarálása az Alkotmány normaszövegébe a következők szerint:
„...§ (1) Minden embernek joga van a méltóságteljes élethez elegendő mennyiségű és minőségű élelemhez.

(2) A Magyar Köztársaság a megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való jogot az élelmiszerellátó- és szociális intézmények rendszerével mindenki számára köteles biztosítani.”

3.5. Nemzetközi szervezetek az élelemhez való jog érvényesülésének elősegítésében

Egyetemes szinten az „ENSZ család”⁵⁴ több tagja is foglalkozik a megfelelő minőségű és mennyiségű élelmiszerhez való jog érvényesítésével, koordinációjával, mint globális problémával. Három fontos szervezet kiemelendő: az Élelmezési és Mezőgazdasági Világszervezet [Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)] az Egészségügyi Világszervezet [World Health Organization (WHO)] és a Világélelmezési Program [World Food Programme (WFP)].

3.5.1. A FAO szerepe az élelemhez való jog érvényesítésében

A FAO 1945. október 16-án⁵⁵ alakult meg Kanadában.⁵⁶ A FAO legfőbb célja, hogy az emberiséget megszabadítsák az éhezéstől, amire három feladatot jelölt ki.⁵⁷

A FAO, hogy mindezen elképzeléseit megvalósítsa, Bruhács János szerint két irányban tesz lépéseket: egyrészt az információszolgáltatás, kutatás és figyelemfelhívás,

---

⁵³ Ennek kifejtését lásd 64/1991. (XII. 17.) AB hat. ABH 1991, 297.

⁵⁴ Az „ENSZ család” kifejezést Bruhács János használja és érti ez alatt az ENSZ szakosított szerveinek összességét (Bruhács János: Nemzetközi jog III. Dialóg Campus Kiadó, Bp – Pécs, 2001, 22.p).

⁵⁵ 1979 óta október 16-át, Romány Pál (akkori mezőgazdasági miniszter) javaslatára, mint a Világ Élelmezés Napját ünnepeleli a világ.

⁵⁶ Jelenleg 192 tagja (191 tagország és az EU, mint tag-szervezet) és 1 társult tagja (Feröer-szigetek) van. Hazánk először 1946-ban kérte és nyerte el felvételét a FAO-ba, majd az 1950-es évek elején – a szovjet kormány nyomására – kilépett, és csak 1968-ban csatlakoztunk újra.

⁵⁷ Elsőként azt, hogy az alapító államok mind nemzeti, mind nemzetközi szinten mindent megtesznek a táplálkozás és életszínvonal emelése érdekében. Második feladatként a termelés hatékonyságát és az élelemelosztási rendszer javítását, harmadik rendeltetésüként pedig a vidéki lakosság életfeltételeinek jobbítását tűzték ki maguk elé. Jelszava: Fiat panis! Legyen kenyér!

másrészt a technikai segítségnyújtás terén.⁵⁸ Ezt a megközelítést egy hármas szerepfelfogással egészíteném ki. Így egyrészt „agrár-információs központ”, másrészt „agropjekt-manager”, végül a kormányközi párbeszédre biztosít színteret.⁵⁹

A második csatlakozást követően hazánk „kedvezményezett” státuszú államként a nagy költségvetésű FAO projektek alanyává vált.⁶⁰

Jelentős agrárdiplomáciai sikerünk, hogy 1996-ban létrejött a FAO Közép- és Kelet-Európai Alregionális Hivatala, mégpedig budapesti székhellyel. 2007. március 27-én aláírásra került a FAO és a Magyar Kormány közötti Megállapodás, amely a FAO Európai és Közép-Ázsiai Regionális Hivatalának és Közös Szolgáltató Központjának Budapestre helyezéséről szól.⁶¹

A FAO 2010. május 11-én indította meg világra szóló kommunikációs és média kampányát, az „1 milliárd éhező” projektet. Ez arra buzdítja az embereket, hogy „legyenek dühösek” attól a tényről, hogy a világon több mint 1 milliárd ember szenved éhségtől. A cél, hogy az online petíciót minél több ember írja alá,⁶² figyelmeztetve a kormányokat, hogy az éhezés megszüntetését prioritásként kezeljék.

3.5.2. FAO/WHO Codex Alimentarius

A WHO/FAO Codex Alimentarius Commission (Codex) a FAO és az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (WHO) által 1963-ban létrehozott FAO/WHO Élelmiszer Szabványosítási Program szervezője és végrehajtója. Főfeladatai közé tartozik a fogyasztók egészségének

---

⁵⁸ Bruhács: i.m. 102–103.p.

⁵⁹ Mint „agrár-információs központ” gyűjti, rendszerezi, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi a Világ mezőgazdaságára szakterületenkénti bontásban vonatkozó információkat, adatokat, az egyes országok mezőgazdaságára vonatkozó jogszabályait összegyűjti, feldolgozza és mindenki számára költségmentesen hozzáférhetővé teszi az adott ország hivatalos nyelvén, valamint kivonatos formában angolul, franciául és spanyolul. Második feladatkörében, mint „agropjekt-manager” agrárpolitikai és tervezési tanácsadással segíti az ezt igénylő kormányok munkáját. Segít a mezőgazdasági termelés fellendítésében, a feldolgozás, elosztás és értékesítés megszervezésében, a természeti erőforrások megőrzésében és az erre vonatkozó intézmények felállításában. Harmadsorban a FAO tagállamok közötti együttműködésre biztosít vitafórumot, ahol a fejlett és fejlődő (gazdag és szegény) országok egyenjogú felekként vitathatják meg a legfontosabb agrárpolitikai témákat, valamint a nemzetközi gazdasági együttműködés időszerű és hosszú távú kérdéseit.

⁶⁰ Az első nagy projektnek köszönhetően 1969 és 1976 között az ún. Tisza II. projekt segítségével jelentős ismeretanyagot szereztünk és vettünk át az akkor korszerű mezőgazdasági üzemszervezés, öntözés és vízelvezetés, állattartás, korszerű vetésszerkezet felhasználásban. Hazánk elismerten az egyik legaktívabb FAO tagország, gazdaságunk, ezen belül elsősorban mezőgazdaságunk fejlettségi szintje miatt azonban a korábbi egyértelműen kedvezményezett kategóriából az ún. donor-recipiens helyzetbe kerültünk.

⁶¹ Lásd a 203/2007. (VII. 31.) Korm. rendeletet.

⁶² A sárga síp, ami a kampány szimbóluma, a krónikus éhezés veszélyének hangjának metaforája. A program honlapján egy számláló mutatja, hogy eddig hány ember írta alá a petíciót: www.1billionhungry.org.

védelme és a tisztességes kereskedelem elősegítése az élelmiszerek nemzetközi áruforgalma során. Szerepe a nemzetközi kormányzati és nem-kormányzati szervezetek által végzett szabványosítási munkálatok koordinálásának elősegítése, prioritások meghatározása, a szabvány-tervezetek készítésének irányítása, finanszírozásuk elfogadása és közzététele, valamint a megjelent szabványok szükségszerű módosítása.⁶³

Ezáltal a Codex a *legmagasabb szintű nemzetközi kockázatelemzési szervezet*, melyben a kockázatbecslési tevékenységet az általa működtetett tudományos szakértői testület végzi, míg a *kockázatkezelés* nemzetközi szerve a Codex Bizottságok és a Főbizottság.

A Codex munkájában a FAO és WHO minden tagországa részt vehet, ezen felül megfigyelőként csatlakozhat a Főbizottsághoz bármely más ország vagy nemzetközi szervezet. Tevékenységéről – a főigazgatóknak küldött jelentéseken keresztül – a FAO és a WHO Közgyűlésének kell jelentést tennie.⁶⁴

3.5.3. Az ENSZ Világélelmezési Programja (WFP)

A Világélelmezési Program (World Food Programme, röviden: WFP) az ENSZ és a FAO közös *multilaterális élelmiszersegély szervezete*, amely az egyre romló élelmezési világhelyzet hatására 1963-ban kezdte meg működését.

A WFP az éhezés ellen átfogó harcot vív a válságkezelési programok és fejlesztési programok keretében a világ 82 országában. 2010-es célja, hogy több mint 90 millió embernek juttasson élelmiszer-segélyt a világ 73 országába.

A WFP Stratégiai Terve a 2008-2010-es dokumentuma alapján, öt kitűzött stratégiai cél érdekében elkötelezett. Első célként az életmentő és a vészhelyzetben a megélhetéseket biztosító akciókat tűzte ki. Ezen célból következik a második pont, mely alapján felkészül az első pontban említett veszélyhelyzetekre. Harmadik célja, hogy a katasztrófa - sújtotta területeken újjáépítse és helyreállítsa az életet. Kiemelt célja a krónikus éhség és az alultápláltság csökkentése világszinten, és ehhez kapcsolódóan, hogy megerősítse az egyes országok élelmiszerellátási kapacitását, csökkentve ezáltal az éhezést.⁶⁵

---

⁶³ Katona László – Rácz Endre: Szabványosítás és a Magyar Élelmiszerkönyv. Mezőgazda Kiadó, 2000. 135-138.p.

⁶⁴ Szerdahelyi Károlyné: „FAO/WHO Codex Alimentarius szerepe, rendszere, dokumentumai”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2000-02-01.
84.206.43.91/main.php?folderID=847&articleID=4130&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-10.

⁶⁵ WFP Strategic Plan 2008-2010.
www.wfp.org/sites/default/files/WFP_Strategic_Plan_2008-2011_0.pdf, 2010-09-26.

A legveszélyeztetettebb területek Afrika Sub-Sahara vidéke, Közel-Kelet, Latin-Amerika, Ázsia és idén az egyik legnagyobb természeti katasztrófával sújtott ország, Pakisztán.⁶⁶ Ezekre a helyekre az élelem három módon juthat el az éhezők részére. Az első lehetőség az „Élelem az életért” program keretében adódik, amely szükségállapotban gyors, hatékony segítyeket nyújt a természet, illetve az ember okozta katasztrófák áldozatainak megsegítésére. Jelenleg a WFP forrásainak 80%-át fordítják erre. A második az „Élelem a fejlődésért” projekt, amely csecsemőket, iskoláskorú gyermekeket, terhes anyákat támogat, de az élelmiszersegéllyel betegségmegelőző szerepet is betölt. Végül az „Élelem munkáért”, amelynek keretében a krónikus éhezéssel sújtott területeken a WFP az elvégzett munkáért biztosít élelmet a rászorulóknak: Ghánában és Lesothoban például út- és kikötőépítésért, Bangladesben gátépítésért, Kínában pedig hegyvidéki művelésű teraszok kialakításáért.⁶⁷

4. Élelmezésbiztonság, avagy a megfelelő mennyiségű élelemhez való jog

Az élelmezésbiztonsági krízist – többek között – a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) erőszakos *kereskedelmi liberalizációjával* okozta, melyet rákényszerített a fejlődő országokra, ezáltal a fenntartható élelmiszerpiaci árakat és helyi élelmiszertermelést szinte teljesen megsemmisítette. Ennek hatására egyre többen veszítették el megélhetésüket, egyre többen szegényednek és válnak éhezővé.⁶⁸ Erre a problémára a FAO 2008-as konferenciáján Florence Egal azt hangsúlyozta, hogy az élelmezési krízis elleni küzdelemnek nemcsak tűzoltásszerű programokból kellene állnia, hanem *hosszú távra szóló akcióprogramokat* is meg kellene határozni. Ehhez meg kellene érteni a helyi szinten működő rendszereket és a helyi adottságokhoz igazodó, fenntartható termelési struktúrákat kellene kialakítani.⁶⁹

Eric Bertin, táplálkozástudományi szakértő az élelmezési krízist a *megfelelő mennyiségű és minőségű fehérjéhez* való jutásban látja megoldhatónak. Így véleménye szerint azokban az országokban, ahol nincs elegendő állati eredetű fehérjeforrás, kiváló megoldást

---

⁶⁶ Bővebben lásd az 1. és 2. számú mellékleteket.

⁶⁷ FVM - Kommunikációs Önálló Osztály: „Az ENSZ Világélelmezési Program (WFP) munkájáról”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2004-09-14.
www.fvm.hu/main.php?folderID=1235&articleID=5515&ctag=articlelist&iid=1 2010-09-13.

⁶⁸ Simonyi – Varga: i.m. 1.p.

⁶⁹ Pallaga Viktória: Konferencia az Élelmezési Világnap alkalmából...

jelenthet a lucernából kivont koncentrált formában elkészített fehérje por.⁷⁰ Egyfelől ez a megoldás jól megoldaná az élelmezési problémát. Másfelől, a ziegler-i definíció ezzel a módszerrel nincs teljesen kimerítve, hiszen az élelemhez való jog nemcsak az ember mennyiségileg és minőségileg megfelelő táplálékhoz való rendszeres hozzáféréseinek jogát jelenti, hanem *e jognak összhangban kell lennie a mindenkori kulturális hagyományokkal, amelyek lehetővé teszik a méltóságteljes és félelem nélküli életet*. Ezért úgy gondolom, hogy a fehérje-por megoldás nem érvényesítheti az emberek méltóságához való jogát.

4.1. Törekvések az élelemhez juttatáshoz – szociális kártya

Az elmúlt évtizedekben több kormány a szociális kártya intézményrendszerével próbálta biztosítani az élelemhez való jogot a rászorultak számára. A szociális kártya az *Amerikai Egyesült Államokban* az 1930-as évek világgazdasági válságában megjelenő Food Stamp programra vezethető vissza, amelyben az élelmiszerellátás papírkuponos rendszerként működött. Ezt a struktúrát a 60-as években az elektronikus kártyás megoldás váltotta fel, amivel a lakosság egytizede vásárolhatott meghatározott árukat az arra megjelölt üzletekben. *Kanadában* 2006-ban zajlott egy nagysikerű kísérlet, hasonló működési elvű szociális kártya bevezetésével. A résztvevők egy kártyára kapták a szociális segély összegét, melyet szabadon felvehettek vagy levásárolhattak. A kísérletben résztvevők kifejezetten öntudatos vásárlónak bizonyultak: bár levehették volna egyszerre a teljes összeget, mégis havi átlagban azt hat pénzfelvételre osztották be. A sikeres kísérletet követően jelenleg a program kiszélesítésének előkészítése folyik.

A kártya megtalálható immár *Olaszországban* is, ahol a bizonyos jövedelemszint alatt élők számára 40 eurós keret mellett további kedvezményeket biztosít meghatározott árucikkek vásárlására, szolgáltatások igénybevételére.⁷¹

2010 júliusában, *Oroszországban* is tettek már javaslatot szociális élelmiszerkártya-rendszer felállítására. A hitelkártya formátumú szociális kártyát közel nyolcmillió szociálisan rászorult orosz állampolgár kapná meg. A kártyára havi ezer rubelnyi összeget utalnának, melyet a jogosultak kizárólag orosz élelmiszerek megvásárlására használhatnak majd fel. A

---

⁷⁰ Azért választották a lucernát, mert ez az a növény, amely a legtöbb fehérjét adja egy hektáron, háromszor többet, mint a szója, továbbá magas vas, cink és kalciumtartalma miatt kedvezőbbnek bizonyult.

⁷¹ MON/FMM: „Itthon vitáznak róla, Kanadában már működik a szociális kártya”. Világszínvonal, 2009-11-05. kanada.vilagszinvonala.hu/news.php?extend.1779, 2010-09-09.

vásárlás során a megvett terméket 30%-os arányában tudnák beszámíttatni, a fennmaradó részt készpénzben kell majd megfizetniük a vásárlóknak.⁷²

A francia élelmezésbiztonsági program része, hogy az egészségügyi és sportminiszter 2010-220. számú rendeletével kiterjesztette az étkezési jegyek használati lehetőségét az azonnal fogyasztható zöldség-gyümölcsök tekintetében.⁷³

Hazánkban az ötlet először Monokon vetődött fel, ahol 2009 októberében hozták a szociális kártya bevezetéséről szóló 12/2009. (XI. 1.) önkormányzati rendeletet. Ennek értelmében a szociális támogatások 60%-át erre a kártyára utalnák a jogosultnak, a fennmaradó részét, pedig készpénzben fizetnék ki számára. A kártyán lévő összeget meghatározott boltokban meghatározott élelmiszerekre lehetne váltani. A döntéssel azt szerették volna megakadályozni, hogy a segélyeket uzsorások kapják meg, vagy alkoholra, cigarettára illetve játékgépekre költsek. A rendeletet nagyon sok támadás érte, többek között az, hogy súlyosan sérti az önrendelkezési jogot, elősegíti a diszkriminációt, és a kártya bevezetésével nem biztosított a szociális biztonság. Az önkormányzati rendelettel szemben benyújtott indítványt jelenleg az Alkotmánybíróság tárgyalja.⁷⁴

A megfelelő mennyiségű és minőségű élelemhez való emberi jog biztosításához feltétlenül szükséges a segélyezési rendszer átalakítása. Ennek a jognak a garantálása nem keverendő össze a szociális biztonsághoz való jog körébe tartozó egyéb, az állam által diszkrecionális jogkörében adható segélyekkel.

Az államnak ugyanis az emberi jogok, így az élelemhez való emberi jog biztosításához nem kellene vizsgálnia a rászorultságot, e jog alapján ui. az államnak minden ember számára biztosítani kell a megfelelő élelmiszerhez való hozzájutást. Erre megoldást jelenthetne egy ún. élelmiszer-kártya⁷⁵ bevezetése, amelyet egy megadott összeg keretéig, előre meghatározott élelmiszerekre lehetne levásárolni. A kártyán lévő összeget kizárólag jó minőségű, hazai élelmiszerekre lehetne beváltani, és csak helyi kisvállalkozóktól, hazai

---

⁷² Kenedi Ákos: „Szociális élelmiszerkártya rendszer bevezetésének javaslata Oroszországban”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2010-07-07.

vm.gov.hu/main.php?folderID=2484&articleID=16138&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-09.

⁷³ Gúr Roland: „Étkezési jegyek zöldség-gyümölcs árusoknál történő használata Franciaországban”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2010-03-19.

vm.gov.hu/main.php?folderID=2469&articleID=15597&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-10.

⁷⁴ Az indítvány száma: 1218/B/2009.

⁷⁵ Amennyiben a kártya bevezetése túlságosan bonyolult és költségesnek mutatkozna, úgy ez célkitűzés a gyakorlatban akár az étkezési utalványok rendszerének szigorításával is megvalósítható oly módon, hogy az étkezési utalványok egy részét csak östermelőknél lehetne beváltani, és csak alapvető élelmiszerekre, úgymint kenyér, hús, tej, zöldségek, gyümölcsök.

kistermelőktől lehetne vele vásárolni.⁷⁶ Ezáltal a polgári kormány egy másik kötelességének is eleget tehetne: fellendítené a kis- és középvállalatok támogatását.⁷⁷

Az élelmiszerkártya bevezetése lehetőséget adna továbbá az állam protekcionista gazdaságpolitikájának folytatására, míg az áruk szabad mozgásának uniós értékelvét nem korlátozná. Ezáltal viszont, a piacon komoly versenyhelyzetbe hozná a kereskedőket a minőség vonatkozásában, és ennek sikerével hazánk nem lenne többé „Európa szemetes ládája”.

Ezt a jogot az államnak minden ember számára biztosítania kell, méghezzá rászorultságtól függetlenül. Ezért előírás lehetne, hogy a jövedelem (munkabér, állami és önkormányzati segélyek) meghatározott részét mindenki erre a kártyára kapja. Ezáltal elesne a diszkrimináció vádja is, hogy ti. csak a rászorultak kapják a jövedelmüket ilyen élelmiszerkártyára.

A kártya bevezetésével felmerülhet az önrendelkezési jog korlátozásának a kérdése is. Természetesen, valóban sérül a pénzeszközök felhasználása terén az önrendelkezési jog. Ez a jogsérelem azonban, véleményem szerint nem jelentene alkotmányellenes jogsérelmet, hiszen *a jövedelem természetben történő juttatása nem ütközik egyik alkotmányos alapjogba sem*. A szociális jogok terén az Alkotmánybíróság még a segélynyújtás általános állami kötelezettségét sem vezette le a szociális biztonsághoz való jogból (Alk. 70/E. §). Ez alapján sem az állam, sem az önkormányzat nincs kötve a segélynyújtás adásának módjához.

Ez a kártya, végeredményben, alkalmazkodhatna a *különleges étrenddel rendelkező személyek* igényeihez is: így a vegetáriánusokhoz, bizonyos élelmiszerekre érzékeny személyekhez, gyermekekhez, idősebbekhez, tulajdonképpen minden ember személyre szabott orvosi Irányadó Napi Beviteli Értékéhez (INBÉ) adott korra, nemre, munkavégzésre tekintettel. Itt nem kenyér- vagy tejjegyekre kell gondolni, hanem meghatározott tápértékű élelmiszerekre.

Nem várható el, hogy ez a koncepció milligrammra pontosítsa minden ember igényét és meghatározza táplálkozási szokását, a számára szükséges étel mennyiségét. Ez mindössze egy közelítő-rendszer, amely több szempontból is hasznos lehet. Egyrészt minden ember számára garantálja egy bizonyos szintig a megfelelő élelmiszert, másrészt a hazai élelmiszertermelők számára biztosítja a keresleti oldalt. Végezetül a rendszeres, akár

---

⁷⁶ Itt felmerül a kérdés, hogy vajon egy ilyen rendelkezés nem sérti-e az Európai Unió versenyjogi szabályait. Ennek megválaszolása sokkal részletesebb kifejtést igényelne, amelyre jelen dolgozat keretei között nem tehető kísérlet.

⁷⁷ 27/2010. (V. 29.) OGY határozat (1.7.) 28.p.

félévenkénti orvosi vizsgálatok elősegítenék, hogy az emberek jobban odafigyeljenek magukra. A kórosan elhízottak száma évről-évre nő, ennek egyik oka a szociális egyenlőtlenségek fokozódása, másik oka, pedig a kockázati tényezők nemzedékről nemzedékre való felhalmozódása. A szegényebb rétegek a rosszul tápláltság veszélyeinek többszörösen kitéttek, hiszen pl. a túl drága zöldséget és gyümölcsöt nem tudják megvenni. Ez az utóbbi érv összhangban van a Kormányprogramba foglalt népegészségügyi prevenció programmal.⁷⁸

5. Élelmiszer-biztonság – a megfelelő minőségű élelemhez való jog

5.1. Élelmiszer-biztonság az Európai Unióban

Az EU közösségi politikájának középpontjában az *emberi élet és egészség magas szintű védelme*⁷⁹ kiemelt szerepet játszik. Ezért az élelmiszer-biztonság hatályos szabályozásának vizsgálata során nem szabad eltekinteni az EU által kidolgozott átfogó élelmiszer-biztonsági stratégiától sem. Ez az élelmiszer-biztonságon túl az állat- és a növény-egészségügyi, továbbá az állatjóléti kérdésekkel is foglalkozik.⁸⁰

Az uniós élelmiszer-szabályozás alapvető jogforrása a 178/2002/EK rendelet,⁸¹ mely meghatározza az élelmiszerjog alapelveit.⁸²

Az Unió célja az élelmiszer- és takarmánygazdaságon belül létrehozni a pontos *nyomon-követhetőség rendszerét*.⁸³ Ennek eredményeként az élelmiszerek útvonalának nyomon követhetőnek kell lenni a termelőtől egészen a fogyasztóig, még akkor is, ha az adott esetben több tagállamon keresztül jut el a fogyasztóhoz. Az EU-ban mind a tagállamok által

---

⁷⁸ 27/2010. (V. 29.) OGY határozat, Népegészségügyi program (3.7.) 60.p.

⁷⁹ Bánáti Diána: Az élelmiszerek előállításának és forgalmazásának szabályozása az Európai Unióban. In Hajdu Istvánné (szerk.): Élelmiszerjog. Szent István Egyetem Élelmiszertudományi Kar, Bp. 2002. 67-69, 91-94.p.

⁸⁰ Szeitzné Szabó Mária: HACCP és élelmiszerbiztonsági előírások az Európai Unióban. Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.–Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája–Budapesti Kommunikációs Főiskola, Bp. 2009.13–16.p.

⁸¹ A kereskedelemre és a vendéglátás higiéniájára általános élelmiszerhigiéniai szabályozás vonatkozik (852/2004/EK rendelet). A további uniós rendeletek szabályozzák az élelmiszerekben eltűrhető kémiai és mikrobiológiai szennyeződések és növényvédőszer-, állatgyógyszer- maradékanyagok mértékét az élelmiszer-előállítás során felhasználható adalékanyagokra vonatkozó előírásokat, a hatósági ellenőrzés módját, a felhasználható csomagolóanyagok követelményeit, és még sok más egyéb kapcsolódó terület szabályait.

⁸² Az élelmiszerjog alapelvei: 1.) A fogyasztók egészségének és érdekeinek védelme, a tisztességes kereskedelem biztosítása. 2.) Élelmiszerlánc-szemlélet. 3.) Az élelmiszerbiztonságért az elsődleges felelősség az élelmiszervállalkozót terheli 4.) Nem biztonságos élelmiszer nem kerülhet forgalomba 5.) Nyomonkövethetőség 6.) Kockázatoságon alapuló intézkedések (Az alapelveket az 5.1., 5.2. és az 5.3. fejezetekben fejtem ki részletesebben).

⁸³ Mész Irén Irisz: „Biztonságos élelmiszer, avagy élelmiszerbiztonság”. *A Falu*, No. 1. (2003) 64.p.

előállított, mind a külső országokból behozott élelmiszereknek szigorú követelményeknek kell megfelelniük. Az EU élelmiszer-stratégiájának három pillére van. Az elsőt az élelmiszerek és takarmányok biztonságát célzó jogszabályok alkotják. A második pillért a tudományosan megalapozott döntéshozatal jelenti, míg a harmadikat a szabályok érvényesítését és betartásuk ellenőrzését szolgáló intézkedések képezik. Az uniós jog átfogó szabályozást biztosít, mely az élelmiszerekkel – többek között az élelmiszer-higiéniával – kapcsolatos kérdéseken túl a takarmányokra is kiterjed. Az előírások Uniószerre egységesen szigorúak. A valamennyi élelmiszere és takarmányfélére vonatkozó általános szabályozás kiegészítéseképpen az EU különleges intézkedéseket fogantatosított azokon a területeken, ahol a fogyasztók részére célzott védelmet indokolt biztosítani. Példaként említhető a növényvédő szerek, a táplálék-kiegészítők, a színezékek, az antibiotikumok és a hormonok használata. Az EU ezen felül szabványokat léptetett életbe, melyek meghatározzák az élelmiszerekhez adható vitaminok, ásványi anyagok stb. mennyiségét.⁸⁴

Az élelmiszer-biztonsággal szembeni veszélyek elhárítása, megelőzése céljából az EU *sürgősségi riasztórendszert* is működtet.⁸⁵ Célja, hogy a fogyasztókat megóvja az ételmérgezésről, de a rendszer akkor is figyelmeztet, ha az élelmiszerek vagy a takarmányok tiltott vagy a megengedettnél magasabb koncentrációjú veszélyes anyagokat⁸⁶ tartalmaznak. Veszély észlelése esetén a rendszer mindegyik tagországot riasztja. Egyes esetekben elegendő pusztán egyetlen árutétel szállítását leállítani. Máskor szükségesnek bizonyulhat a szárazföldi vagy légikikötőkbe beérkező, illetve gazdaságokban, gyárakban előállított termék valamennyi szállítmányát feltartóztatni. Előfordulhat, hogy a már áruházakba és üzletekbe került termékeket is ki kell vonni a forgalomból. Azokat a rendelkezéseket, amelyek hatással lehetnek a közegészségügyre, az *Európai Élelmiszer-biztonsági Hatósággal* (European Food Safety Agency) folytatott konzultációt követően lehet csak elfogadni. A hatóság e mellett javaslatokkal látja el a szakpolitikai döntéshozókat azokban az esetekben, amikor egyes élelmiszereket érintően fogyasztói pánik tör ki.⁸⁷

---

⁸⁴ A 2002/46 irányelv kimondja, hogy az étrend-kiegészítők csak olyan vitaminokat és ásványi anyagokat tartalmazhatnak, amelyek a hagyományos étrendben is előfordulnak, ez azonban nem jelenti azt, hogy feltétlenül jelen kell lenniük.

⁸⁵ Uzsonyi Györgyné: Az agrártermékek- és élelmiszer-szabályozási rendszere, előírásai In. Halmai Péter (szerk.) Az Európai Unió agrárrendszere. Budapesti Agrárkamara és Mezőgazda Kiadó közös kiadása, Bp. 2002. 241-254.p.

⁸⁶ Ebbe a körbe tartoznak például az állatgyógyászati készítmények maradékanyagai a húsfélékben, illetve az élelmiszerekben előforduló rákkeltő színezékek.

⁸⁷ Uzsonyi: i.m. 250.p.

Az EU élelmiszerekre és takarmányokra vonatkozó jogszabályainak a Bizottság szerez érvényt: ellenőrzi, hogy a tagállamok megfelelően átültették-e nemzeti jogukba és végrehajtják-e az uniós jogszabályokat, továbbá helyszíni vizsgálatokat végez az EU határain belül és kívül. Az EB munkáját a 178/2002/EK rendelettel létrehozott Élelmiszerlánc- és Állat-egészségügyi Állandó Bizottság is segíti.

Az EU a legrászorulóbb személyeket az intervenciós készletekből származó élelmiszerellátással segíti.⁸⁸

5.2. A hatályos magyar élelmiszer-biztonsági szabályrendszer

E fejezetben megpróbálom áttekinteni a hatályos magyar élelmiszerjog rendszerét, különös tekintettel az élelmiszer-biztonságra vonatkozó szabályokra. Jogrendszerünk számtalan, élelmiszerekre vonatkozó jogszabályt és jogszabályi rendelkezést tartalmaz. Ezek ismertetése, de még csak felsorolása is szinte lehetetlen vállalkozás lenne egy tudományos diákköri dolgozat keretében. Ezért megkísérlem az élelmiszerjogi szabályokat egy táblázatban rendszerezni, ezáltal az élelmiszerjog rendszerét áttekinthetőbbé tenni. Vitatható, hogy az élelmiszerjog tekinthető-e önálló jogágnak. Ha ennek kritériuma, hogy az adott jogágba tömörülő jogszabályok önálló szankciórendszerrel és felelősségi alakzattal rendelkezzenek, úgy az élelmiszerjog még egyértelműen nem tekinthető önálló jogágnak. Az összefoglaló táblázatból ui. jól látható, hogy az élelmiszerjog több, különböző alap-jogágból „táplálkozik”, úgymint a polgári jog, a büntetőjog, a szabálysértési jog vagy a közigazgatási jog. Ettől függetlenül az élelmiszerjognak, ha nem is alap-jogágként, de ún. másodlagos jogágként való elismerését mindenképpen indokoltnak tartom.⁸⁹

---

⁸⁸ 807/2010/EU bizottsági rendelet

⁸⁹ A jogágak hagyományos elméleti jellegű elválasztási alapjai egyrészt a szabályozás tárgya, a szabályozási módszer (szankcióformák, felelősségi alakzat), a jogviszonyok jellege (alá-főlérendeltség vagy mellérendeltség), teljesen önálló eljárása vagy a „szabályozás alanya” mint elhatárolási elv. Ezekkel az elhatárolási módszerekkel szembeni kritikáit fogalmazza meg Jakab András. Szerinte a „jogági rang” elnyeréséhez inkább az „nyújt esélyt”, ha önálló törvényben szabályozzák a kérdést, ha az egyetemeken önálló tanszékek születnek az adott névvel, ha a jogi karokon önálló tantárgyként kezdik tanítani, ha önálló tankönyveket írnak a témában (melyeknek első fejezetében mindig elkezdik saját jogági önállóságukat hangoztatni), és ha társadalmilag fontosnak tekintik az adott kérdést.

[Jakab András: „A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka”. *Jogelméleti Szemle* No. 4. (2003) jesz.ajk.elte.hu/jakab16.html#_ftn1, 2010-11-01)]

Kovács Júlia:
Megvéd-e a jog az éhenhalástól – avagy megvalósulhat-e az élelemhez való jog a XXI. században?
(OTDK pályamunka)

Jogág	Védett jogtárgy	Jogsértő magatartás	Szankció	Jogszabály	Jogérvényesítés lehetősége
Alkotmányjog	Élet és emberi méltóság Szociális biztonság	Ha az állam nem biztosítja a megélhetéshez szükséges ellátást	Nincs	Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 54. és 70/E.§	<i>Alkotmánybíróság</i> (alkotmányjogi panasz, utólagos normakontroll, mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség) <i>Bíróság</i>
Büntetőjog	Fogyasztók egészségének és érdekeinek védelme Tisztességes piaci magatartás	Rossz minőségű termék forgalomba hozatala Minőség hamis tanúsítása Áru hamis megjelölése Fogyasztó megtévesztése	Három évig terjedő szabadságvesztés	A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény 292-296/A.§	<i>Bíróság</i>
Közigazgatási jog	Fogyasztók egészségének védelme Élelmiszer vállalkozások érdekeinek megsértése Állatok, növények egészségének megőrzése Termőföld védelme	Jogszabály rendelkezéseinek megsértése Hatósági határozatban foglaltak megsértése	Intézkedések Bírság kiszabása Figyelmeztetés	Az Élelmiszerláncról és Hatósági Felügyeletéről szóló 2008. évi XLVI. törvény	Élelmiszerlánc felügyeleti szerv (MGSZH)
Szabálysértési jog	Fogyasztók egészségének és érdekeinek védelme Tisztességes piaci magatartás	Élelmiszer minőségének megrontása Élelmiszer jogosulatlan előállítás, forgalomba hozatala Élelmiszer-biztonsági előírást tartalmazó jogszabály megszegése Kötelező minősítésére vonatkozó külön jogszabály megszegése Árak feltüntetésének elmulasztása	Elkobzás Pénzbírság	Az Egyes Szabálysértésekről szóló 218/1999 (XII.28.) Korm. rendelet 84-87.§	ÁNTSZ MGSZH NFH
Polgári jog	A fogyasztók életének, testi épségének, egészségének védelme A termékek használata és az áruforgalom biztonsága	A hibás termékkel összefüggésben okozott kár	Kártérítés	Polgári Törvénykönyvről szóló 1959.évi IV. törvény A termékfelelősségről szóló 1993. évi X. törvény A Fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. törvény	Bíróság

5.3. Az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről szóló törvény

Az élelmiszerláncot korábban szabályozó törvények helyett ma egy egységes jogszabály fedi le a teljes területet, egységes szemlélettel.⁹⁰ Ezt a megközelítést láncszemléletnek nevezzük, ami magába foglalja a „szántóföldtől az asztalig” elvet, mely szerint nem választhatók szét egymástól a talajvédelem, növény-egészségügy, növényvédelem, a takarmányozás, az állat-egészségügy, állatgyógyászat, az élelmiszer-biztonság, valamint az élelmiszer-minőség alapvető kérdései.⁹¹

A törvény legfőbb *céljai* között kiemelendő az élelmiszer-biztonsági ellenőrzés és szankcionálás eszköztárának megerősítése, a hatósági jogkörök élelmiszer-biztonsági hatóságra telepítése, az élelmiszer-biztonsági célból nyilvánosságra hozható és kötelezően nyilvánosságra hozandó adatok köre. Ez megvalósítja, hogy a teljes élelmiszerláncot átfogó ellenőrző szervezet hatásköre, feladatai, eljárásrendje egy törvényben, egységesen legyen szabályozva. A törvény egységesíti a szankcionálás és a bírságok alkalmazásának eljárásrendjét is.

A törvény *hatálya* az élelmiszerlánc minden szereplőjére és tevékenységi körre kiterjed, viszont nem tartalmaz részletes szabályokat a termőföldre, borra, dohánytermékekre. Továbbá nem terjed ki a törvény *alkalmazási köre* a kizárólag magánfogyasztásra szánt élelmiszerekre és az egyes takarmányhigiéniai tevékenységekre. Az élelmiszerlánc hatósági felügyelete kiterjed a „termőföldtől az asztalig” a termőföldvédelem egyes kérdéseire, a növényekre, a zöldség-gyümölcs termesztésére, tárolására, a takarmányokra, az élelmiszer-előállításra és forgalmazásra, az állatvédelemre, a melléktermékek felhasználására, az ökológiai termesztéssel kapcsolatos felügyeleti feladatok ellátására. Az élelmiszervállalkozások működéséhez külön élelmiszer-ipari szakképesítés szükséges.

Az uniós alapelv alapján élelmiszerbiztonságért az elsődleges felelősség az élelmiszervállalkozót terheli. Ez alapján az ő kötelezettsége a belső élelmiszerbiztonsági (HACCP) rendszer megfelelő kialakítása és működtetése, és a hibás, vagy egészségre veszélyes termékek forgalomból történő visszahívása.⁹²

---

⁹⁰ A törvény hatályon kívül helyezte a növényvédelemről szóló törvényt, a takarmányok előállításáról, forgalomba hozataláról és felhasználásáról szóló törvényt, az állat-egészségügyről szóló törvényt, az élelmiszerekről szóló törvényt, az egyes élelmiszer-biztonsággal kapcsolatos törvények módosításáról szóló törvényt, az egységes élelmiszer-biztonsági szervezetalakítással összefüggő törvények módosításáról szóló törvényt.

⁹¹ Szeitzné: i.m. 14.p.

⁹² Uo.

A *felelősségi szabályok* alapján az élelmiszer-biztonságosságáért és minőségéért az élelmiszer előállítója, nem hazai előállítású élelmiszer esetében pedig az első magyarországi forgalomba hozó – a fogyaszthatósági, illetve a minőség megőrzési időtartam lejártáig – felelős, kivéve, ha a hibát az előállító által javasolt tárolási és raktározási feltételek be nem tartásával más okozta. Ez alapján tehát, bármelyik élelmiszeripari- vagy takarmányipari-vállalkozás felelősségre vonható, ha a hibát ő okozta, vagy nyilvánvalóan észrevehette volna. A jogalkotó nem terjeszti ki a felelősségre vonást az élelmiszer nem hazai előállítójára. E szerint a minőségért csak a hazai előállító felel, a külföldön előállított élelmiszernél, pedig az első magyarországi forgalomba hozó. A forgalomba-hozó felelőssége akkor is fennáll, ha a forgalomba hozatalt kizáró hibát nem ő okozta és az a hazai első forgalomba hozatalt megelőzően keletkezett.⁹³ A hatóság azt vélelmezi, hogy tudott a vállalkozó a hibáról, hiszen az előírt dokumentáció hiányában nem is vehette volna át a terméket E termékfelelősségi intézmény kritikája, hogy elveti a megelőzés és az elővigyázatosság elvét, ami azt jelenti, hogy forgalmazás előtt nem ellenőrzi az élelmiszert, hanem utóellenőrzést alkalmaz. Amennyiben a fogyasztás során rendellenességet mutatkozik, a termékpályán próbálják visszakövetni a felelőst.⁹⁴

A nyilvántartások egységes rendszerbe történő foglalása az élelmiszerlánc valamennyi szereplőjénél biztosítja, hogy az élelmiszer útja elfogyasztásától az alapanyagainak előállításáig visszakövethető és ellenőrizhető legyen a lánc teljes hosszában. Az Unió elvárásoknak megfelelően az élelmiszer-előállítás folyamatának nyomon-követhetősége és visszahívhatósága érdekében az élelmiszerlánc valamennyi szereplőjének *nyomon-követhetőségi eljárást* kell létrehoznia, és naprakész *dokumentációs rendszert* kell működtetnie az élelmiszerek tekintetében, melynek adatait felhívásra az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv rendelkezésére kell bocsátani.

Az élelmiszerlánc hatósági felügyeletét az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv, a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal látja el. Az élelmiszerekkel kapcsolatos élelmezés- és táplálkozás-egészségügyi hatósági feladatokat az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat végzi. A megtévesztő állítások, megtévesztő jelölés, csomagolás, reklám a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló törvény szerint a fogyasztóvédelmi hatóság, a Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság végzi.

---

⁹³ Tanka Endre: A nemzeti megmaradás programja földügyben. In Magyar nemzetstratégia 2. Püski, 2009. 636–641.p.

⁹⁴ Uo.

Élelmiszerlánc-felügyeleti állami feladatokat látnak el az élelmiszerlánc-felügyeletért felelős miniszter, az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv, az élelmiszerlánc-biztonsági tudományos szerv, a Magyar Élelmiszer-biztonsági Hivatal és az élelmiszerlánc-felügyelettel kapcsolatos vizsgálatot végző laboratóriumok.

A *hatósági eljárások* során az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv főszabályként, a *közigazgatási hatósági eljárás általános szabályairól* szóló 2004. évi CLX. törvény szerint jár el. A szakterület speciális igényének megfelelően azonban néhány eljárásában az általánostól eltérő szabályokat kell alkalmaznia feladatainak ellátásához. Ezek a kivételek általánosságban a laboratóriumi vizsgálatokkal kapcsolatosak, illetve élelmiszerek fogyaszthatóságával, húsvizsgálattal függenek össze: elsősorban a nem pontosan meghatározható ügyintézési időtartam tekintetében egyes ügyfajtákban szükséges az általános szabályoktól eltérni. A hatóság által alkalmazott, kockázatbecslésen⁹⁵ alapuló, rendszeres felmérő vizsgálatok esetében újabb eljárást csak kedvezőtlen vizsgálati eredmény ismeretében indít az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv. Így az ügyfelek állandó értesítése a laboratóriumi vizsgálatok eredményéről azok nagy száma, illetve a negatív eredmény esetén nem folytatódó eljárások miatt nem indokolt.

Az egyes közigazgatási döntések esetében a közigazgatási úton történő jogorvoslat lehetőségét ki kell zárni, részben az azt hozó miniszter személye miatt, részben a döntés meghozatalához szükséges infrastruktúra és szakmai apparátus országos szintű központi szervben történő elhelyezése, vagy éppen az ügy egész országra vagy országrészre való kiterjedése miatt. Ezen utóbbi ügyeket a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Központja intézi. Jelenleg a kivételeket kormányrendelet⁹⁶ tartalmazza, de az Alkotmánybíróság vonatkozó döntése értelmében a törvényi szabályozás itt elengedhetetlen.

A vámhatóság az országos vámadatbázishoz hozzáférést biztosít az élelmiszerlánc felügyeleti szerv részére, annak hatósági eljárásához szükséges mértékben, melynek során a személyes adatok körébe tartozó adatok közül az érintett nevét, címét is hozzáférhetővé teszi. Az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv a hatósági eljárásához és tájékoztatási kötelezettségének teljesítéséhez a nyomozó hatóságot, az ügyészséget, valamint a bíróságot a *büntetőeljárásról* szóló 1998. évi XIX. törvény 74/B. § (6) bekezdésében meghatározott célból megkeresheti.

---

⁹⁵ Kockázat becslés: veszély azonosítása, veszélynek való kitettség vizsgálata, kockázat meghatározása (Bánáti: i.m. 65-67.p).

⁹⁶ 274/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet.

Az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv hatósági eljárása során próbavásárlást (interneten is) végezhet.

A törvény szerint az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv jogsértés esetén intézkedhet. A szankciókat a feltárt hiba kockázatával arányos módon, a végrehajtási rendeletek rendelkezései szerint kell alkalmaznia. A kumulatív szankcióknak megfelelően, kellő visszatartó erő biztosítása érdekében a hatóság a vállalkozás, létesítmény nyilvántartásba vételét határozott időre vagy véglegesen megtagadhatja, a vállalkozást, létesítményt törölheti nyilvántartásából, az újbóli engedélyezést oktatás elvégzéséhez és annak igazolásához kötheti. A korábbi rendelkezés hiányossága: az államot jelentős kár érte az elkobzott áru megsemmisítésének meg nem fizetett költségei miatt. A törvény felhatalmazza a hatóságot a szállítójármű visszatartására mindaddig, amíg a szállítmányával kapcsolatos zárolási, elkobzási és ártalmatlanítási eljárás be nem fejeződik, illetve annak költségét nem fizetik meg.

A jogsértések adatainak nyilvánosságában rejlő visszatartó erő kihasználása, valamint a fogyasztók jogos elvárásának biztosítása érdekében a törvény szerint a fogyasztókat az élelmiszeripari vállalkozónak, valamint a hatóságnak tájékoztatnia kell az élelmiszeripari vállalkozás tevékenységének az élelmiszerlánc-felügyeleti szerv által történő azonnali hatályú felfüggesztéséről. A fogyasztónak jogot biztosít az egyértelmű, azonnali és pontos tájékoztatásra a felfüggesztés okáról.⁹⁷

A nemzeti függetlenség megteremtése érdekében elsődleges feladattá kell tenni az ország saját élelmiszertermelésének és élelmiszerpiacának a megszervezését és védelmét.⁹⁸

6. Élelmiszer-önrendelkezés

Az emelkedő élelmiszerárak, a rossz minőségű élelmiszer behozatala és az élelmiszerhiány miatt egyre sürgetőbb szükség van a politikai lépésekre és az élelmiszerproblémák kezelését szolgáló átfogó stratégiákra. 1945 után az USA-ban megindult iparszerű élelmiszer tömegtermelésnek három fő oka volt. Egyrészt, hogy enyhítsék a kontinensközi élelmiszerhiányból származó szociális problémákat. Másrészt, hogy a háborúban kifejlesztett óriási technikai és vegyipari kapacitásaikat hasznosítsák. Harmadrészt pedig, hogy a fizetőképes élelmiszerpiac lezárásával, és a piaci árak leszorításával, az elsősorban

---

⁹⁷ A jogsértések adatait lásd: www.vm.gov.hu/doc/upload/201010/ellanc_jogsertesek_20101029.pdf 2010-11-01.

⁹⁸ Nagy Bálint: „Élelmiszer-biztonság mint egészség megelőzési és nemzetvédelmi kérdés”. *Agrárunió*, No. 3 (2008) 41-43.p.

mezőgazdasági termelésből élő, kulcsfontosságú nyersanyagforrásokkal rendelkező „harmadik országok” bevételeit korlátozzák.⁹⁹

A faji határokat túllépő génmanipuláció, a mezőgazdasági géntechnológia, az iparszerű és profitorientált termelési rendszer által létrehozott termékkör nem az emberek élelmiszerigényét akarja kielégíteni, hanem olyan ehető árut akar eladni, amely maximális profitot hordoz.¹⁰⁰ Ezek az úgynevezett „ehető áruk” nem csak hogy nem elégítik ki az egészséges élelmiszer kritériumait, de olykor ezen „testté váló termékek” méregként hatnak az emberi szervezetre (lásd az elmúlt évek élelmiszerbotrányait).¹⁰¹

Az élelmiszer-önrendelkezés az európai és nemzetközi kis- és családi gazdálkodók összefogásának vívmánya, mely a WTO neoliberális gazdaságpolitikának ellensúlyaként jelent meg. Az élelmiszer-önrendelkezés *„jog arra, hogy emberek, régiók, államok vagy azok uniója maguk határozzák meg mezőgazdasági és élelmiszer politikájukat úgy, hogy közben ne árasszák el dömpingáruval más nemzetek piacát.”*¹⁰²

Az élelmiszer-önrendelkezés elérését a polgári kormányprogram stratégiai irányváltással segíti: az önellátás elsőbbsége alapján, az élelmiszertermelésnek és forgalmazásnak a „belülről kifelé” vezető utat kell bejárnia. Az új sorrend a helyi, a regionális, az országos igények kielégítése és csak az árufelesleg kerülhet kivitelre.”

Az élelmiszer-önrendelkezés nem a nemzetközi szabad kereskedelmet utasítja el, hanem arra mutat rá, hogy ez nem kedvez a kistermelőknek.¹⁰³

Mivel a kellő mennyiségű, egészséges, biztonságos élelmiszer előállítása (a föld értékével együtt) felértékelődik, a mezőgazdasági munka társadalmi presztízse, szükségképp és rohamosan, gyökeres értékrendi változáson megy át: a társadalom kénytelen lesz megbecsülni, anyagi-erkölcsi ellenszolgáltatásban részesíteni az őt szolgáló élelmiszer-előállítást és annak hazai termelőjét. Az élelmiszer-önrendelkezésnek cselekvési terepet nyit az élelmiszer-világválság, az élelmiszer árrobbanás és – e vészhelyzethez képest – viszonylagos hazai előnyeink.¹⁰⁴

---

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ A génmanipulált élelmiszerekben rejlő legnagyobb veszély az, hogy biológiai fegyverként is alkalmazható. A világ több pontján már kifejlesztettek antibiotikum-rezisztens kórokozókat, melyeknek az emberekre és a környezetre kifejtett hatása vetekszik az atombombáéval, csak ez sokkal célirányosabb (Tanka Endre: „Alkotmányos bástya a génhadjárat ellen”. *A Falu*, No. 1. (2005) 37–49.p).

¹⁰² Simonyi – Varga: i.m. 1.p

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Tanka Endre: Az értékalapú földpolitika intézményi érvényesítése. In Magyar nemzetstratégia. Püski, 2008. 428-431.p.

Ennek a problémának megoldása lehet, az iparszerű tömegtermeléstől való átállás a piacképes, magas minőségű, egészséges termékek előállítására, melyre csak a korszerűen gépesített, a biológiai törvényeknek és a tájegységi adottságoknak alárendelt családi kis- és középbirtok rendszer alkalmas.¹⁰⁵ Másrészt pedig a szerves vidékgazdaság, mely az értékek megsokszorozásán a Hangya típusú szövetkezesekben,¹⁰⁶ a helyi feldolgozás és értékesítés rendszereinek kialakításán alapul.¹⁰⁷

7. Zárzó

A világtörténelemben mindig kiemelkedő volt az élelem – mint az emberi lét előfeltételét meghatározó minimumtényező – és az élelmezés kérdése. Így a XXI. század elején sem hanyagolható el az emberiség megfelelő mennyiségű és minőségű élelemmel való ellátásának ügye. Ezért dolgozatomban igyekeztem az élelemhez való jog létjogosultságát és kimagaslóan fontos szerepét bizonyítani.

A fontosabb nemzetközi szerződések – melyeknek a világ szinte összes állama alanya és így kötelezettje is – elismerik a mindenkit megillető élelemhez való jogot. Az élelemhez való jog léte nem kérdés, viszont ennek érvényesülése az egyén és a társadalom szintjén már annál inkább az.

E konfliktust – ha részben is – csak akkor lehet feloldani, ha az alapokhoz való visszatéréssel, az ellentmondás gyökerét próbáljuk kezelni, lehetőleg felszámolni.

A túlnépesedés és a szegénység mind olyan éhezést kiváltó tényezők, melyek a társadalmak lényegéből erednek, így ezek teljességgel nem számolhatók fel. Ezzel szemben, a bioenergetika, a génkezelt mezőgazdasági termékek termesztése és a neoliberais gazdaságpolitika mind olyan kiváltó okok, melyeket a spekulatív tőke nyereségigénye szült.

Az élelmiszer-önrendelkezés nem a tömegárukról, a versenyképes termelésről, hanem a piacképes termelésről szól, mely képes visszaállítani az egyensúlyt a Föld és az emberiség között. Másrészt, kész biztosítani az egyén, a térség, a régió, az ország és ezt követően más országok élelemmel való ellátását. Ez olyan eszköz, amely gátat vethet az emberiség elsorvadásának, az életminőség megsemmisülésének.

---

¹⁰⁵ Nagy Bálint: „A mezőgazdaság lehetőségei, a fosszilis energiaválság idején”. ENTOR, 2006-02-19.
www.entor.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=74 2010-11-01

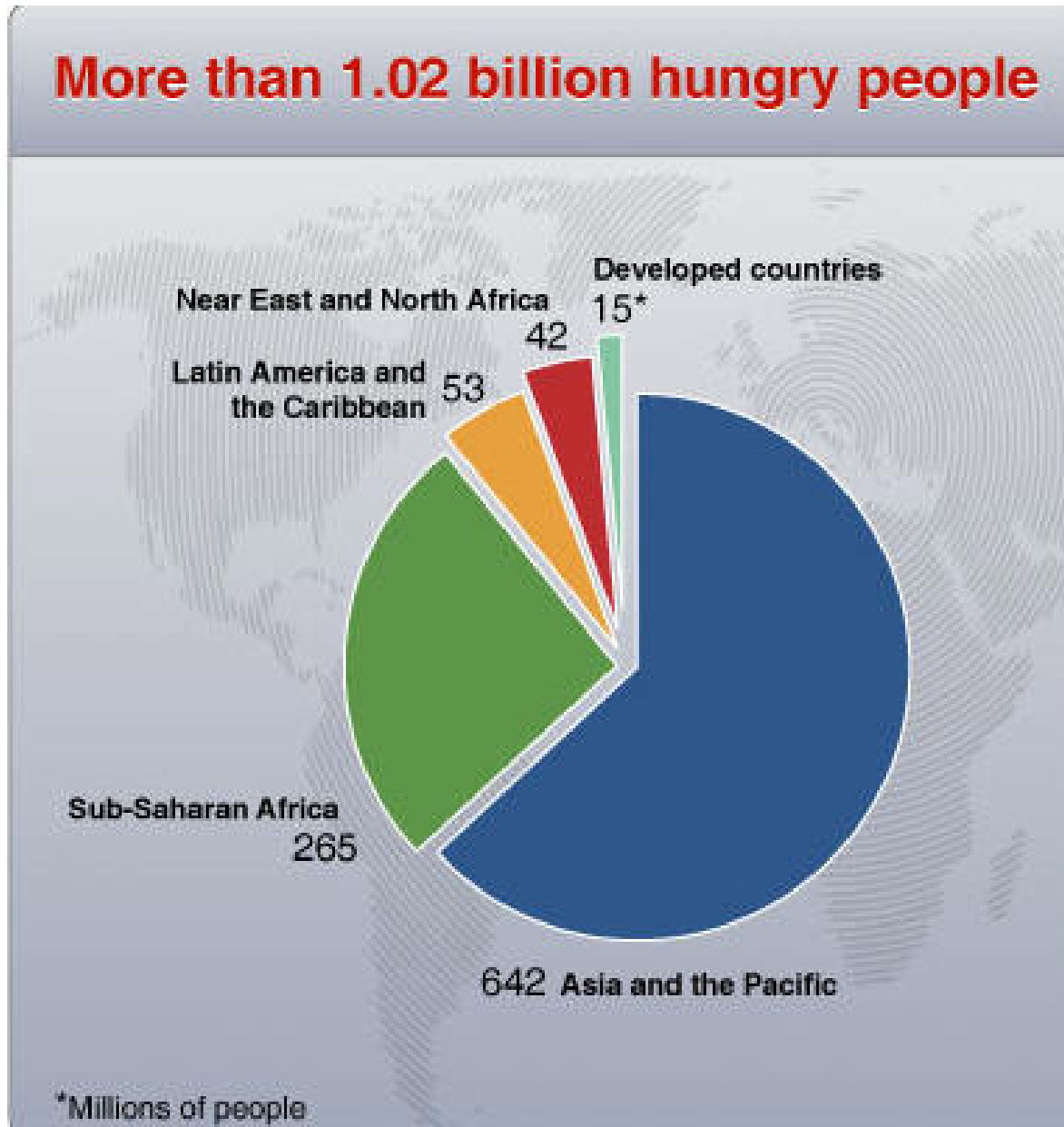
¹⁰⁶ Gazdag László is a szövetkezést tartja az egyetlen mentőeszköznek a kritikus helyzetben lévő agrárszektorunk számára (Gazdag László: „Élelmiszergazdaságunk illeszkedése a globalizációhoz”. *Szövetkezés*, No. 2. (2006) 109-111.p).

¹⁰⁷ Tanka: *A nemzeti megmaradás programja földügyben*. i.m. 636–641.p.

Fel kell ismerni, hogy a „sült galamb” várása az Uniótól, vagy a nemzetközi szervezetektől teljességgel hiába való. Az *államoknak maguknak kell megszervezni az élelmiszerellátás rendszerét*: vagy a szociális intézményrendszerrel, vagy egy külön élelmiszerellátó rendszerrel, amely biztosítani tudja a területén lévők számára a biztos élelemhez való jutást, míg az agrárszektorban lévőknek a biztos keresleti oldalt. Ezáltal egyik fél sem lesz kiszolgáltatva a multinacionális óriáscégek ártalmas tömegáruinak és felvásárlókedvének, a pénztőke uralmának. Így az egész emberiség felállhat a gyilkos évtizedek romhalmazából és megújulásával újra együtt élhet közösségeivel és a természettel. Ezzel, pedig képes lesz a jövő nemzedékeinek továbbadni a Földet, közösségi értékeinket és a tapasztalatainkat!

Melléletek

1. számú melléklet: Az éhezés területi megosztása¹⁰⁸

Az éhezők száma területi megosztásban:

Fejlődő országok: 15 millió, Közel-Kelet és Észak-Afrika: 42 millió, Közép- és Dél-Amerika: 53 millió, Közép- és Dél-Afrika: 256 millió, Ázsia és a Csendes Óceán környéke: 642 millió.

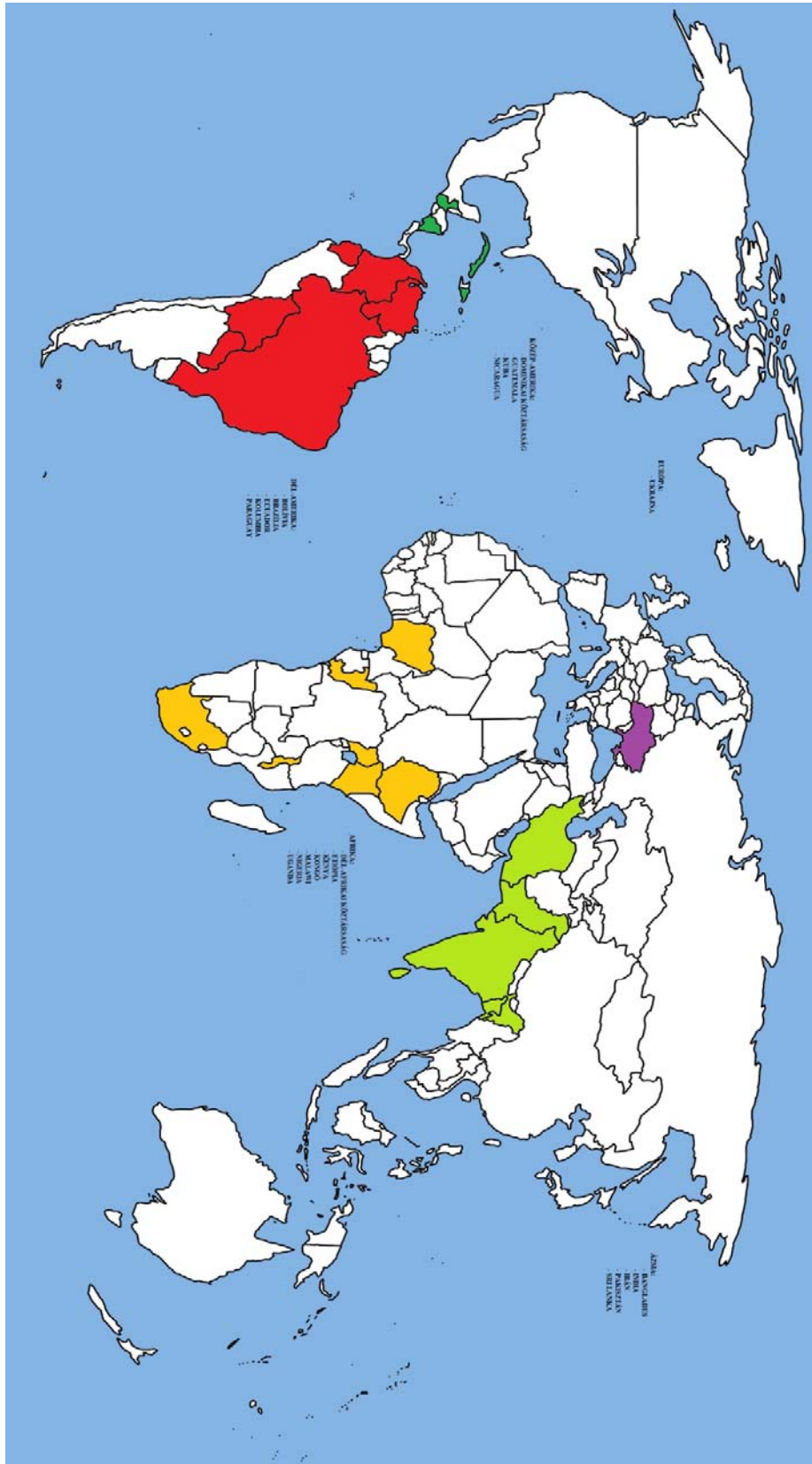
¹⁰⁸ Forrás: naturesimpact.com/

2. számú melléklet: Az éhezés mértéke a világban¹⁰⁹

¹⁰⁹ Forrás: wfp.org

3. számú melléklet: Az élelemhez való jog alaptörvénybe foglalása a világban

Felhasznált irodalom

- BÁNÁTI DIÁNA*: Az élelmiszerek előállításának és forgalmazásának szabályozása az Európai Unióban. In Hajdu Istvánné (szerk.): Élelmiszerjog. Szent István Egyetem Élelmiszertudományi Kar, Bp. 2002.
- BRUHÁCS JÁNOS*: Nemzetközi jog III. Dialóg Campus Kiadó, Bp – Pécs, 2001.
- GAZDAG LÁSZLÓ*: „Élelmiszergazdaságunk illeszkedése a globalizációhoz”. Szövetkezés, No. 2. (2006)
- GONZALEZ-PELAEZ, ANA*: Human rights and world trade: hunger in international society. Routledge, Oxon, 2005.
- HÁMORI ANTAL*: A magzat élethez való joga. Logod, Bp. 2000.
- HETESI ZSOLT*: Általános válság avagy a rendszerek és rendszerszerveződési szintek ütközése (Kézirat)
- JOBBÁGYI GÁBOR*: A méhmagzat Életjoga. Szent István Társulat, Bp. 1997.
- JUHÁSZ GÁBOR*: 70/E.§ - A szociális biztonsághoz való jog. In Jakab András (szerk.): Az Alkotmány Kommentárja II., Századvég Kiadó, Bp. 2009.
- KATONA LÁSZLÓ – RÁCZ ENDRE*: Szabványosítás és a Magyar Élelmiszerkönyv. Mezőgazda Kiadó, 2000.
- KIS JÁNOS*: Az abortuszról. *Érvek és ellenérvek*. Cserépfalvi, Bp. 1992.
- MARCUS, DAVID*: Famine Crimes in International Law. American Journal of International Law, No. 2. (2003)
- MENEZES, CLAIRE*; Thurstans, Susan; Fergusson, Pamela; Nutma, Nynke: Hunger and HIV- From Food Crisis to Integrated Care, ACF International Network, London, 2007.
- MISZ IRÉN IRISZ*: Biztonságos élelmiszer, avagy élelmiszerbiztonság. A Falu, No. 1. (2003)
- NAGY ATTILA*: Az élelmiszer-biztonság szerepe a népegészségügyi programban. Magyar Tudomány, No. 9. (2002)
- NAGY BÁLINT*: Élelmiszer-biztonság mint egészség megelőzési és nemzetvédelmi kérdés. Agrárunió, No. 3. (2008)
- OLÁH JÁNOS*: Környezetgazdálkodás. IV. Erőforrásgazdálkodás. Tessedik Sámuel Főiskola, Szarvas, 2006.
- RÁCZ ENDRE*: Az élelmiszer előállítás jogi szabályozása (Élelmiszer-biztonsági szakmérnök képzés segédanyaga) Bp. 2006.
- RÉVAI NAGY LEXIKONA*, XIII. kötet, Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Bp. 1915.

- LENILA SAMUEL*: Alapvető szociális jogok. Az Európai Szociális Charta esetjoga. [ford.: Ottlik György] Strasbourg Európa Tanács, 1997.
- SÁRI JÁNOS*: Alapjogok. Osiris Kiadó, Bp. 2004.
- SEN, AMARTYA*: Poverty and Famines. Clarendon Press, Oxford, 1981.
- SIMONYI BORBÁLA – VARGA GÉZA*: Élelmiszer-önrendelkezés. Védegylet, Bp. 2008.
- SMITH, ADAM*: A nemzetek gazdagsága. Akadémia Kiadó, Bp. 1959.
- STEPHEN, DEVEREUX*: Famine in the twentieth Century. IDS working paper, 2000.
- SZEITZNÉ SZABÓ MÁRIA*: HACCP és élelmiszerbiztonsági előírások az Európai Unióban. Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft.–Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája–Budapesti Kommunikációs Főiskola, Bp. 2009.
- TANKA ENDRE*: A nemzeti megmaradás programja földügyben. In Magyar nemzetstratégia 2. Püski, 2009.
- TANKA ENDRE*: Alkotmányos bástya a génhadjárat ellen. A Falu, No. 1. (2005)
- TANKA ENDRE*: Az értékalapú földpolitika intézményi érvényesítése In: Magyar nemzetstratégia. Püski, 2008.
- TANKA ENDRE*: Az EU közös birtokpolitikája, ma és a jövő évtizedben - Az értékalapú magyar birtokpolitika uniós jogkeretei. Barankovics István Alapítvány, Van megoldás sorozat, Bp. 2007.
- TIBA ZOLTÁN*: Az „éhezéshez való jog” a nemzetközi jogban. Acta Humana, No. 4. (2003)
- TIBA ZOLTÁN*: Éhezés és éhínségek. Elméletek, hipotézisek és a nemzetközi jog összefüggései. Acta Humana, No. 3-4. (2006)
- TIBA ZOLTÁN*: Éhínség Malawiban 2001-2002. In Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára) Publikon Könyvek – ELTE, BTK, Afrikanisztikai Oktatási Program, Pécs, 2006.
- UZSONYI GYÖRGYNÉ*: Az agrártermékek- és élelmiszer-szabályozási rendszere, előírásai. In Halmai Péter (szerk.) Az Európai Unió agrárrendszere. Budapesti Agrárkamara és Mezőgazda Kiadó közös kiadása, Bp. 2002.

Jogsabályok

1949.évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról

1959.évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről

De inisprudencia et iure publico

JOG- ÉS POLITIKATUDOMÁNYI FOLYÓIRAT
V. évfolyam, 2011/4. szám

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1993. évi X. törvény a termékfelelősségről
1997. évi CLV. törvény a fogyasztóvédelemről
1998. évi XIX. törvény a Büntetőeljárásról
- 218/1999 (XII.28.) Korm. rendelet az egyes szabálysértésekről
2000. évi XXXV. törvény a növényvédelemről
2001. évi CXIX. törvény a takarmányok előállításáról, forgalomba hozataláról és felhasználásáról
2003. évi LXXXII. törvény az élelmiszerekről
2004. évi CLX. törvény a közigazgatási hatósági eljárás általános szabályairól
2005. évi CLXI. törvény az egyes élelmiszer-biztonsággal kapcsolatos törvények módosításáról
2005. évi CLXXVI. törvény az állat-egészségügyről
- 274/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet a Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal létrehozásáról és működéséről
2007. évi CXV. törvény az egységes élelmiszer-biztonsági szervezetalakítással összefüggő törvények módosításáról
- 203/2007. (VII. 31.) Korm. rendelet A Magyar Köztársaság Kormánya és az Egyesült Nemzetek Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezete (FAO) között a FAO Európai és Közép-Ázsiai Regionális Hivatala, a FAO Közép- és Kelet-Európai Alregionális Hivatala, valamint a Közös Szolgáltató Központ felállításáról szóló megállapodás kihirdetéséről
2008. évi XLVI. törvény az élelmiszerláncról és hatósági felügyeletéről
2010. évi CXVII. törvény a megújuló energia közlekedési célú felhasználásának előmozdításáról és a közlekedésben felhasznált energia üvegházhatású gázkibocsátásának csökkentéséről
- 27/2010. (V. 29.) OGY határozat a miniszterelnök megválasztásáról és a kormány programjának elfogadásáról

Alkotmánybírósági határozatok

- 23/1990. (X. 31.) AB hat.
- 64/1991. (XII. 17.) AB hat.
- 19/1993. (IV. 29.) AB hat.
- 32/1998 (VI. 25) AB hat.
- 42/2000. (XI.8.) AB hat.

1218/B/2009. számú indítvány

Európai Unió Jogforrások

A Bizottság 2010. szeptember 14-i 807/2010/EU rendelete az Unió legrászorulóbb személyeknek az intervenciós készletekből származó élelmiszerekkel történő ellátására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról

Az Európai Parlament 2008. május 22-i állásfoglalása az élelmiszeráraknak az EU-ban és a fejlődő országokban tapasztalt növekedéséről

Az Európai Parlament és a Tanács 2002. január 28-i 178/2002/EK rendelete az élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az Európai Élelmiszerbiztonsági Hatóság létrehozásáról és az élelmiszerbiztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról

Az Európai Parlament és a Tanács 2002. június 10-i 2002/46/EK irányelv az étrend-kiegészítőkre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről

Az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 29-i 852/2004/EK rendelete az élelmiszerhigiéniáról

Lisszaboni Szerződés az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról, amelyet Lisszabonban, 2007. december 13-án írtak alá

Európai Unió Alapjogi Chartája

Külföldi alkotmányok

Bolíviai Köztársaság Alkotmánya (2009)

Brazil Köztársaság Alkotmánya (1988)

Ecuadori Köztársaság Alkotmánya (2008)

Kenyai Köztársaság Alkotmánya (2010)

Ukrán Köztársaság Alkotmánya (1996)

Nemzetközi szerződések

A gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény

A hontalanok helyzetére vonatkozó 1954. évi egyezmény

A menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi egyezmény

De inisprudentia et iure publico

A nőkkel szemben fennálló hátrányos megkülönböztetés eltörléséről szóló nyilatkozat
Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és a nemzetközi fegyveres
összeütközések áldozatainak védelméről szóló Jegyzőkönyv (I. Jegyzőkönyv)
Az 1949. augusztus 12-én kötött Genfi Egyezményeket kiegészítő és a nem nemzetközi
fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szóló Jegyzőkönyv (II.
Jegyzőkönyv)
Az Élelmezési és Mezőgazdasági Világszervezetet alapító okirata
Az Ember és Népek Jogainak Afrikai Chartája
Az Emberi Jogok Amerika-közi Egyezménye
Az Emberi Jogok Arab Chartája
Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában 1950. november
4-én kelt Egyezmény
Európai Szociális Charta
Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya

Internetes hivatkozások

EUREKALERT: „Veszélyben Ázsia alapélelme, a rizs”. Globális Felmelegedés. 2011-08-16.
globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&view=article&id=657:veszelyben-azsia-alapelelme-a-rizs&catid=54:v-lemhi&Itemid=71, 2010-10-22.

FVM - KOMMUNIKÁCIÓS ÖNÁLLÓ OSZTÁLY: „Az ENSZ Világélelmezési Program (WFP) munkájáról”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2004-09-14.
www.fvm.hu/main.php?folderID=1235&articleID=5515&ctag=articlelist&iid=1
2010-09-13.

GÚR ROLAND: „Étkezési jegyek zöldség-gyümölcs árusoknál történő használata Franciaországban”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2010-03-19.
vm.gov.hu/main.php?folderID=2469&articleID=15597&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-10.

HAMAR BALÁZS: „Magyarország és a FAO kapcsolatai”. Vidékfejlesztési Minisztérium. 2009-06-03. www.fvm.hu/main.php?folderID=1920, 2010-09-13.

HETESI ZSOLT: „A felélt jövő”. www.uni-miskolc.hu/okogramma/jelentes.pdf, 2010-10-31.

JAKAB ANDRÁS: „A szocializmus jogdogmatikai hagyatéka”. Jogelméleti Szemle, No. 4. (2003) jesz.ajk.elte.hu/jakab16.html#_ftn1, 2010-11-01.

JOHN CAREY: „A common link among fire, floods, food riots: extreme weather”. Yahoo! News, 2010-09-07. news.yahoo.com/s/ynews_excl/ynews_excl_sc3564, 2010-11-22.

KÁLMÁN ZOLTÁN: „Az Élelmezési Világnap ünnepe a FAO Központjában”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2007-10-17.
www.vm.gov.hu/main.php?folderID=847&articleID=11199&ctag=articlelist&iid=1, 2010-10-18.

KENEDI ÁKOS: „Szociális élelmiszerkártya rendszer bevezetésének javaslata Oroszországban”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2010-07-07.
vm.gov.hu/main.php?folderID=2484&articleID=16138&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-09.

KERESZTES BARNA: „James Lovelock, a klímaváltozás profétája”. Globális Felmelegedés. 2009-01-22.
www.globalisfelmelegedes.info/index.php?option=com_content&task=view&id=373&Itemid=57, 2010-10-22.

MON/FMM: „Itthon vitáznak róla, Kanadában már működik a szociális kártya”. Világszínvonal, 2009-11-05. kanada.vilagszinvonala.hu/news.php?extend.1779, 2010-09-09.

NAGY BÁLINT: „A mezőgazdaság lehetőségei, a fosszilis energiaválság idején”. ENTOR, 2006-02-19. www.entor.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=74 2010-11-01.

SZERDAHELYI KÁROLYNÉ: „FAO/WHO Codex Alimentarius szerepe, rendszere, dokumentumai”. Vidékfejlesztési Minisztérium, 2000-02-01.
84.206.43.91/main.php?folderID=847&articleID=4130&ctag=articlelist&iid=1, 2010-09-10.

WFP STRATEGIC PLAN 2008-2010.
www.wfp.org/sites/default/files/WFP_Strategic_Plan_2008-2011_0.pdf, 2010-09-26.

wfp.org

naturesimpact.com

www.1billionhungry.org